תנ״ך · אחרונים

ברית שלום על חמש מגילות

רבי פינחס ב"ר פילטא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ברית שלום על חמש מגילות

רבי פינחס ב"ר פילטא

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ברית-שלום-על-חמש-מגילות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

מגילת שיר השירים 4
מגילת רות 19
מגילת איכה 33
מגילת קהלת 43
מגילת אסתר 49

מגילת שיר השירים

שיר השירים אשר לשלמה ישקני מנשיקות פיהו וגו':
ואיתא בפסיקתא הובא בילקוט שיר השירים וגו' שיר המשובח והמעולה שבשירים והכי משמע במסכת עדיות פ"ג שאמר שם ר' עקיבא כל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים ואין העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים ע"כ:
וצריך להבין האיך רמיזא בקרא דשיר זה משובח מכל השירים:
עוד אמרו במדרש ילקוט אשר לשלמה זה הקב"ה למי שהשלום שלו גם זה צריך ביאור למה כינה כאן לשם הקב"ה בשם שלמה ולא בשאר כינוים:
ונראה לפרש כל כוונת שלמה בשיר השירים על ענין הנשמה ע"ד מה דאיתא בגמרא ברכות דף י' אמר ר' יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה **(ומה שאמר הכתוב ותורת חסד וגו' יש לפרש דקאי נמי על עובר שדר במעי אמו ע"ד מה שאמרו בגמרא נדה דף ל' כל זמן שהולד במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה:
ובילקוט איוב סי' יו"ד הביא מה שאמרו במדרש כמ' דרשות על פסוק חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי דקאי על הולד השרוי במעי אמו והקב"ה עושה עמו הרבה חסדים וזהו חיים וחסד כו' יע"ש:
לפ"ז יש לפרש ג"כ מה שאמר ותורת חסד קאי נמי על מה שלומדין עם הולד כשהוא במעי אמו וזהו נמי חיים וחסד שהתורה נקרא חיים ודוק עכ"ה:)** ותורת חסד על לשונה כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר הג"ה בה' עולמות ואמר שירה:
דר במעי אמו ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו לפירש"י על שם קרבי אמו שדר בתוכן) יצא לאויר העולם ואמר שירה כו' ינק משדי אמו ואמר שירה כו' ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את ה' וגו' ע"כ:
שמעינן דה' שירות אמר דוד ואמרו עוד שם מאי דכתיב ברכי נפשי את ה' וגו' הני ה' ברכי נפשי כנגד מי אמרן לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד הנשמה מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה כל הגוף מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף נשמה כן:
מה הקב"ה זן את כל העולם אף הנשמה זנה את כל הגוף:
הקב"ה טהור אף הנשמה כן:
הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנשמה כן:
יבא מי שיש בו ה' דברים הללו וישבח למי שיש בו ה' דברים הללו:

הרי לך בהדיא מפורש שדוד אמר ה' שירות שהם חמשה ברכי נפשי אותן השירות אמרן דוד נגד הקב"ה ונגד הנשמה וזהו שרמז הכתוב שאמר כל הנשמה ר"ל ה' נשמה תהלל יה פירש שדוד אמר ה' שירות במקום הנשמה שיש בה ה' דברים מה דאיתניהו בהקב"ה לכך ה' נשמה תהלל יה וק"ל:

והנה מקרא מלא אמר שלמה בקהלת סי' ז' טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו פירוש כשם שטוב ויפה לאדם שם טוב שהוא מעולה משמן טוב כך טוב ויפה יום המות מיום הולדו הכוונה בזה על ה' שירות שאמר דוד מיום הולדו עד יום המיתה ע"ז אמר שלמה טוב יום המות ר"ל השירה של הנשמה על יום המיתה זו היא המעולה והמשובחת שבכל ה' שירות הללו לפי שיום המיתה טוב מיום הולדו וק"ל:

על פי הצעה זו נבוא אל ביאור הפסוקים בספר שיר השירים א' אל אחת:

ותצרפם בידך והיו לאחדים מלוא כף נחת:

תחלה אמר הכתוב שיר השירים אשר לשלמה וגו' רצונו בזה לומר שיר ה' שירים פירוש שיר זה הוא המשובח ומעולה בכל חמש שירים:

אשר לשלמה זה הקב"ה מה שדוד אמר ה' שירים להקב"ה נגד הנשמה שיש בה ה' מעלות כדאמרן וזה השיר הוא המשובח שבכולן ומפרש הכתוב על איזה שיר קאי ואמר ישקני מנשיקות פיהו היינו ע"ד מה שאמרו וז"ל בגמרא מועד קטן דף כ"א נאמר במשה ובאהרן על פי ה' מלמד שמתו בנשיקה:

ואמרו עוד שם מי שהגיע לגבורות ומת פתאום זו היא מיתת נשיקה ואיתא בילקוט פרשת מסעי בשעה שאמר הקב"ה למשה כשם שלא מת אהרן אלא בנשיקה כך אתה תפטר בנשיקה מיד נתיישבה דעתו של משה כו' ומסיים שם אשריהן הצדיקים שהב"ה בעצמו מאספם שנאמר וכבוד ה' יאספך וגו' ולא עוד אלא שמלאכי השרת יוצאין לקראתן וא"ל בואו לשלום שנאמר יבואו שלום ינוחו על משכבותם ע"כ:

וזהו שרמז הכתוב כאן דשיר זה אשר לשלמה והוא שהנשמה אומרת בשעת המיתה ישקני מנשיקות פיהו ר"ל שתהא המית' בנשיקה והיינו דקאמר פיהו ע"ד שאמר במשה ואהרן על פי ה' וילפינן מכאן שמתו בנשיקה וק"ל:

ומה שאמר אשר לשלמה וקאי על הקב"ה כוונתו לרמז כאן כי ה' שירים הללו הם נגד הנשמה ונגד הקב"ה כמו שהקדמנו לעיל ולכך אמר לשלמה בזה מרמז תרווייהו בלשון אחד דקאי על הקב"ה שנאמרו לו השירים ואמרן דוד נגד נשמת הצדיק בשעת מיתה ומלת לשלמה הוא לישנא דמשתמע לתרי אפי הא' שיר השירים המשובח בכל ה' שירים אשר לשלמה זה הקב"ה ר"ל למי שהשלום שלו פירוש שבא לרמז מה שמלאכי השרת

אומרים לנשמות הצדיקים בואו לשלום כו' היינו משום שלום הוא שלו ר"ל מהקב"ה הוא לפי שהנשמה דומה להקב"ה בה' דברים וכנגדן נאמרו ה' שירים לכך נשמת הצדיק זוכה לבוא לשלום כי שמו של הקב"ה שלום והיא דומה להקב"ה בה' דברים כדאמרן:

גם יש לפרש אשר לשלמה דקאי על הנשמה ע"ד מה שאמרו בגמרא מועד קטן דף כ"ה ע"א כי נח נפשי' דרבה בר רב הונא ורב המנונא פתח עלייהו ההוא ספדנא גזע ישישים עלה כו' חמד (הקב"ה) נפשות ושמח בהן ככלה חדשה כו' הכוונה בזה ע"ד מה דאיתא בגמרא פסחים דף פיו על פסוק אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום וגו' ככלה שנמצאת שלמה בבית חמיה והיא רדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה ע"כ:

וא"כ הכי פירושו אשר לשלמה הנשמה היא ככלה שנמצאת שלמה הנקראת מוצאת שלום וכנגדה אמר דוד ה' שירים דהיינו ה' ברכי נפשי משעה שהי' דר במעי אמו עד יום המיתה ע"ד מה שאמרו בגמרא ב"מ דף ק"ז ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם בלא חטא כו' והיינו דקאמר אשר לשלמה פירוש ה' שירים הם להקב"ה שהשלום שלו כדאמרן גם פירוש אשר לשלמה כנגד נשמת הצדיק שהיא ככלה שלמה כמוצאת שלום:

ומהו השיר שאמר כנגד הנשמה היינו ישקני מנשיקות פיהו שתהא המיתה בנשיקה כחתן לכלה וכדבעינן למימר לקמן בס"ד:

וענין מיתת הנשיקה נראה לפרש ע"ד מה שאמר הכתוב וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם הכוונה בזה לפי שטבע כל ארבע יסודות שבעולם כל אחד וא' חוזר לבוא על מקומו דרך משל יסוד העפר והמים נופלים למטה מה שאין כן יסוד האש הוא הולך למעלה למקום שרשה שהוא תחת גלגל השמש וזהו שרמז הכתוב ואמר ותהלך אש ארצה ר"ל שזה הי' הנס אעפ"י שטבע האש להלוך למעלה אפי' הכי כאן במצרים ותהלך אש ארצה ר"ל לצד הארץ וזה הי' היפוך הטבע (ועיין מה שנתבאר מענין זה בפרשת בא):

והנה טבע כל יסוד המחובר כשיתפרד ממקומו אז הוא שואף לשוב למקומו וא"כ י"ל גם הליכת סיבוב החמה וכל גלגל הירח וכוכבים הוא כענין זה שהקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ומעתיק את השמש ממקומה והיא אינה נחה עד שתחזור למקומה וזה שנאמר ואל מקומו שואף וגו' ודוק:

מעתה נאמר במאי דקמן לענין מיתת האדם שתפרד הנשמ' מן הגוף שנמשלה לשמש כדאיתא בגמר' ובמדרשים בכמה דוכתא כי האדם הוא עולם קטן והשמש הוא אור הנשמה המנהיג את הגוף שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה וארז"ל

אף בהמה נקרא' נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן לפי שניתוסף בו דיעה ודבור כו' נמצא האדם היא ממש חלק מנשמת אלוק ממעל אשר נפח בו הנשמה דהיינו השכל היקרא נפש חיה:

וזהו שרמזו רז"ל שאמרו בגמרא ברכות דף ס' הרואה חכמי ישראל מברך אשר חלק מחכמתו ליראיו כו' היינו משום דרוח החכמה הוא השכל והנשמה והיינו דכתיב גבי בצלאל ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה וגו' דע"י הנשמ' יש לו לאדם דביקות למעל' ע"ד מ"ש הכתוב ואתם הדבקים בה' אלקיכם וגו':

והנה בעת פרידת הנשמ' מן האדם היא שואפת לחזור למקורה כלומר למות על פי ה', שמשם נפח הנשמה ברוח פיו של הקב"ה לכך היא מתאוה שתהא נטילתה דהיינו על פי ה' שתחזור אל מקומה והיינו נשיקה פירוש ענין דבוק וסמוך ע"ד מה שאמרו בגמרא זבחים דף ע"ח ע"ב ופסחים דף ל' ע"ב לענין השקת מים ר"ל מים שנטמאו יש להן תקנה ע"י שמשיקן במעין ר"ל שהדביקן ומחברן פד שיהיו נוגעין במים שבתוך המקוה ואז נטהרין כדאיתא בכמה דוכתי בגמרא יע"ש:

שמעינן מהא דענין השקה פירושו ענין דיבוק וטהרה. כן הוא ענין מיתת נשיקה והיינו כדפרישית ודוק:

ועוד לאלוק מילין לבאר ענין מיתת נשיקה ע"ד מה שאמרו בגמרא יומא דף פ"ה ע"ב אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים כו' שנאמר מקוה ישראל ה' וגו' ובסנהדרין דף ל"ט ע"א גבי הא דשאל האי מינא לר' אבא אלקיכם כהן הוא כי קברי' למשה במאי טביל א"ל בנורא טביל כו' ועיקר טבילותא בנורא דכתיב כל אשר ובא באש תעבירו באש וגו' (ועיין מ"ש מענין זה בפרשת נשא בביאור הפסוק כי הנה ה' באש יבוא) מעתה נאמר כמו הדין לענין השקה במים שהקדמנו לעיל שמחברן במעין ונטהרין ובגמרא חשיב לטהרה זו כזריעה דוגמת תרומה שנטמאה דזורעין אותה וגידוליה מותרין כן יש לדמות לענין טבילה בנורא אם נטמאת הנשמה של אדם שהוא חלק אלוק נשמת רוח ה' כנחל בוער וא"כ כשמת בנשיקה ר"ל שנדבק ונסמך למקוה ישראל ה' אז נטהר וזהו מיתת נשיקה:

בזה תבין ותשכיל מה שאמרו בגמרא נדה דף ל' ע"א ביום הלידה אומרי' לו לאדם הוי יודע שהקב"ה טהור ונשמה שנתן בך טהורה היא כו' תנא דבי ר' ישמעאל משל לכהן שנתן תרומה לע"ה וא"ל אם אי אתה משמרה בטהרה הריני שורפה לפניך כו' הכוונה בזה דהנשמה נמשלה לתרומה כמו שהדין בתרומה שנטמאה שטעונה שריפה כמו כן הנשמה תידון באש של גיהנם וכמו שיש לתרומה תקנה שיזרענה בקרקע וגידולי'

מותרין כן ענין מיתת נשיקה כעין השקת מים דחשיב זריעה (גם ענין הזריעה דתרומה שנטמאה הוא דוגמת גלגול הנשמה ע"ד מה שפירש"י בפרשת תרומה ג' תרומות נאמרו בפרשה כו' וכן ענין הגלגול הן פעמים ושלש יפעל אל עם גבר וכתבו המקובלים דקאי על ענין הגלגול מה שאין כן כשמת בנשיקה אז אין נשמתו באה בגלגול אלא בסוד עיבור) והיינו מטעם שנתבאר ודוק:

וכיון שכן יתבאר המשך הפסוקים דתחלה אמר הכתוב שיר השירים הכוונה בזה דשלמה אמר מקרא זה דוגמת דוד אביו שנסתכל ביום המיתה ואמר שירה והיינו שיר ה' שירים פירוש שיר זה שעל יום המיתה הוא המשובח שבכל ה' שירים כדאמרן ואמר אשר לשלמה פירוש ביום המיתה שנשלם האדם ומשלים את נשמתו ואז שיר על השירים חדוה שלמה כי טוב יום המיתה מיום הולדו ומפרש ואזיל ישקני מנשיקות פיהו שתהא המיתה בנשיקה על פי ה' ואמר כי טובים דודיך מיין וסמיך לי' לריח שמניך טובים ר"ל הנשמה נהנית מזיו השכינה ע"ד מה שאמרו רז"ל בגמרא עירובין דף ס"ה ע"א כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח כו' ופירש"י דשתי' דומיא דריח כו' עוד אמרו שהנשמה נהנית מן הריח כו' (וזהו שרמזו רז"ל בצחות לשונם מה שאמרו בחולין דף ק"כ ע"א נפש לרבות את השותה היינו משום דשתי' דומה לריח שהנפש נהנית ממנו) ולפי שהנשמה דומה בה' דברים להקב"ה כדאמרן לכך תענוגה ביין המשומר לצדיקים וזהו כי טובים דודיך מיין לריח שמניך טובים היינו נהרי אפרסמון (כמו שנתבאר לעיל מענין זה בפרשת תזריע באריכות יע"ש) ר"ל ע"ד מה שאמר הכתוב ויהי האדם לנפש חיה היינו שנתוסף הדיעה כדאמרן היא הנשמה ע"כ נהנית מיין וריח שמפקחין דעתה כמו שאמרו רז"ל חמרא וריחני פיקחין:

וסמיך כאן לריח שמניך טובים שמן תורק שמך לפי שהענין מדבר על יום המיתה כשהשלים האדם את נשמתו אז זוכה שיוצא שמו וטבעו בעולם כשמן ערב בשעה שמריקין אותו מכלי לכלי שריחו נודף וכן הוא אומר טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו ואמרו ע"ז במדרש ילקוט טוב שם וגו' נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא כיון שמתה נסתלק הבאר וידעו שבזכותה הי' הבאר וכן את מוצא במשה ואהרן כו' ואמר עלמות אהבוך קרי בי' עולמות ע"ד מה שאמר הכ' להנחיל אוהבי יש ודרשו ע"ז רז"ל סוף מסכת עוקצין עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות גם יש לפרש עלמות אהבוך ע"ד מה שאמר הכתוב הוא ינהגנו עלמות ודרשו רז"ל בילקוט כעלמות בזריזות כאילן עולימתא כד"א בתוך עלמות תופפות כו' א"כ גם כאן יש לפרש עלמות אהבוך מלשון עלמה ר"ל ע"ד מה דפתח האי ספדנא על רבה ורב המנונא חמד נפשות צדיקים

ושמח ככלה חדשה כו' רמז על נשמה שלא נתגלגלה עדיין ונמשלה לכלה חדשה קרקע בתולה ודוק:

ובא הכתוב כמפרש בעצמו מה ענין מיתה נשיקה ואמר משכני אחריך נרוצה הכוונה בזה ע"ד מה שאמרו בגמרא חגיגה דף י"ד ע"א גבי ארבע שנכנסו לפרדס א"ל ר' עקיבא כשתכנסו אצל אבני שיש טהור הזהרו שלא תאמרו מים מים כו' בן עזאי הציץ ומת ר"ע עלה בשלום וירד בשלום עליו הכתוב אומר משכני אחריך נרוצה כו' הענין הוא ע"ד מה שאמר הכתוב כי לא יראני אדם וחי פירוש לפי מה שהקדמנו לעיל שכל הנבראים וכל ד' היסודות משתוקקים וחפצים לשוב לשורשם וממילא כשהנשמה רואה את הקב"ה והיא חלק אלוק ממעל נר ה' נשמת אדם אז היא חוזרת אל מקים שרשה ושבה להקב"ה וזהו שרמז הכתוב באיוב סי' ליד אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד וגו' ר"ל אם ישים אליו לבו בשעה שהנשמה רואה להקב"ה אז רוחו ונשמתו אליו יאסוף כי היא נכספת ומשתוקקת לחזור לשרשה ע"י זה כל בשר יחד ממילא יגוע וזהו מה שאמרו בן זומא הציץ פירש שהי' מסתכל ביותר וע"י זה מת כי הנשמה חזרה לשרשה כדאמרן ודוק:

והיינו דקאמר משכני אחריך נרוצה לפי שאמרו רז"ל בברכות דף ח' ע"א מיתת נשיקה היא כמשחל בניתא מחלבא פירש"י כמושך נימת שער מתוך החלב כו' לכך ביום המיתה אמרה הנשמה להקב"ה משכני ר"ל שתהא המיתה בנשיקה כמושך שטר מתוך החלב והא כיצד ומפרש אחריך נרוצה ר"ל כשהנשמה רואה להקב"ה אז היא שואפת לחזור ולשוב למקום שרשה והיינו אחריך נרוצה ודוק:

ואמר הכתוב הביאני המלך חדריו היינו ע"ד מה שהקדמנו לעיל מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנשמה כן ר"ל שוכנת בחדריו של הקב"ה וזהו שאמר נגילה ונשמחה בך חדוה דהקב"ה ר"ל שהנשמה נהנית מזיו השכינה:

נזכירה דודיך מיין היינו כדפרישית לעיל דקאי על יין המשומר לצדיקים יין ישן שדעת זקנים נחה הימנו אין זקן אלא זה קנה חכמה וכדאמרן וזהו מעלת כל צדיק וצדיק שכל אחד משיג יותר מחבירו כמבואר בספר המורה להרמב"ם ז"ל ומסיים בפסוק זה מישרים אהבוך ע"ד מה שכתיב תמות נפשי מות ישרים א"ל מיתת נשיקה וכדאמרן ודוק **ואמר** הכתוב שחורה אני ונאוה היינו מה שאמר הכתוב בכל עת יהיו בגדיך לבנים ודרשו רז"ל בגמר' שבת דף קכ"ג ע"א שיתקין אדם עצמו בכל עת במצות ובמע"ט ובמדרש ילקוט ישעי' ס"ג אמרו הקב"ה נוטל כל עונותיהן של ישראל ונותנם על בגדיו ומכבסן עד שנעשים כשלג כו' לפי דרכינו יש לפרש ע"ד מה שהקדמנו לעיל דמים שנטמאו יש להן

תקנה ע"י השקה במי מקוה וישראל הקב"ה מטהרן שנאמר מקוה ישראל ה' וכדפרישית וזהו שאמרה הנשמה שחורה אני ר"ל אעפ"י שהיא שחורה מלוכלכת בעונות אפי' הכי יש לי תקנה ונאוה נעשית לבנה על ידי השקה במים כדפרישית ודוק:

מתוך תוכן הדברים תבין ותשכיל מה שאמרו במדרש ילקוט ישקני מנשיקות פיהו יטהרני כמשיק שני גבים זה לזה והם טהורים זה מזה כו' ישקני ידביקני כו' יוציא לי שתי נשיקות מתוך פיהו א' בעה"ז ויפח באפיו נשמת רוח חיים וא' לעתיד לבא ונתתי רוחי בכם וחייתם כו' עכ"ה:

ולפי פשוטו אין לו קישור וחיבור כלל אמנם לפי דרכינו הכי קאמר יטהרני כמשיק שני גבים זה לזה רמז על ענין השקת מים שע"י הזריעה ונגיעה הם טהורים זה מזה כן ענין הנשמה שע"י מיתת הנשיקה חוזרת לשרשה כמבואר לעיל וזהו שאמר יוציא לי שתי נשיקות מתוך פיהו כו' ר"ל כמו שתחלת נתינת הנשמה באדם הי' ע"י שנפח באפיו נשמת רוח חיים כמו שהקדמנו לעיל באריכות לכך ע"י הנשיקה הנשמה חוזרת לשרשה ונטהרת כדפרישית ודוק:

שיר השירים אשר לשלמה וגו' כי טובים דודיך מיין. ואיתא במדרש ילקוט שיר השירים המשובח והמעולה שבשירים. וצריך להבין מה נתינת טעם הוא זה מה שאמר אח"כ כי טובים וגו' ונראה ליישב בדרך הקרוב לפשוטו על פי מה שאמרו חז"ל במסכת ברכות אין אומרים שירה אלא על היין ויליף להו מקרא. וזה שאמר הכתוב שיר השירים רצונו לומר שהשיר הזה מעולה ומשובח מכל השירים וקשי' לי' הא אין אומרים שירה, אלא על היין על זה בא הכתוב כמתרץ כי טובים דודיך של תורה מיין ועל כן שיר השירים מעולה בשירים וק"ל. ולפי זה יבואר מה שאמר הכתוב בישעי' סי' ל' השיר יהי' לכם כליל התקדש חג ודרשו חז"ל בפסחים דף צ"ה פסח ראשון טעון הלל באכילתו ואין פסח שני טעון הלל באכילתו מנא הני מילי אמר ר' יוחנן דאמר קרא השיר יהי' לכם כליל התקדש חג ולכאורה מהאי קרא אין לו הכרע ולדברינו יובן שפיר ע"פ מה דאיתא בריש פ' ערבי פסחים אפי' עני שבישראל וכו' ולא יפחתו לו מארבע כוסות וזה שאמר הכתוב השיר יהי' לכם כליל התקדש חג והיינו ליל פסח ראשון שאז יש לכל א' מישראל יין ואפי' לפני שבישראל לכך מותר לומר שירה לאפוקי פסח שני שאין חוב בד' כוסות לכך אין טעון שירה לפי שאין אומרים שירה אלא על היין וק"ל:

ישקני מנשיקות פיהו ואיתא במדרש רבה רבן גמליאל אומר מלאכי השרת אמרוהו שיר השירים שיר שאמרוהו שרים וכו' ומפרש בעל המדרש על דעתי' דרבן גמליאל דאמר מלאכי השרת אמרוהו יתן לנו מנשיקות שנשק לבניו (פירש המתנות כהונה כלומר מי

יתן ויראה לנו פנים שוחקות כמו שהראה להם בנתינת התורה) ר"ל שיתן להם התורה פ"כ. ולפי המדרש הזה צריכין לומר הא דכתיב בתריה כי טובים דודיך מיין לריח שמניך טובים וגו' נמי המלאכים אמרוהו ודבר זה צריך ביאור מאי ענין זה לטענתם שרצו לקבל את התורה. ועוד יש לדקדק מה שאמרו מלאכי השרת אמרוהו מה, הי' חסר אם הי' אומר מלאכים אמרוהו, ומה יתן ומה יוסיף מילת השרת והוא אך למותר:

ויבואר על פי מה דאיתא במסכת כתובות דף ס"א ובטור אורח חיים סי' קכ"ט הכל משהין מפני השמש חוץ מבשר שמן ויין ישן וכו' כללא דמלתא כל מידי דאית לי' קיוהא או ריח אין משהין מפני השמש (וצריך ליתן לו) ובמדרש רבה לריח שמניך אלו משמני של תורה ודרש מילת שמניך מלשון שומן. וזה שאמרו במדרש אמרו מלאכי השר"ת מילת השרת דייקא כוונתם אף שאנו משרתים ושמשים וישראל הם בניך מכל מקום ראוי נמי ליתן לנו התורה ולמה כן לכך מפרש ואזיל הכתוב כי טובים דודיך של תורה מיין שאין משהין בפני השמש וטעמא מאי לרי"ח כיון דאית לי' ריח אין משהין שמניך היינו משמנה של תורה א"כ יש לה דין יין ישן ובשר שומן שאין משהין בפני השמש לכך אמרו ישקני מנשיקות שנשק לבניו ודוק היטב כי נכון הוא ישמע חכם ויוסיף לקח טוב:

כי טובים דודיך מיין ואיתא במדרש רבה וז"ל תמן תנינן שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך מפני מה אסרו את גבינת העכו"ם אמר לו מפני שמעמידין אותה בקיבת נבילה וכו' א"ל אימא מפני שמעמידין בעגלי עכו"ם (כן גרס המתנות כהונה וכן הוא בהדיא במסכת עכו"ם דף כ"ט ע"ב) א"ל א"כ למה לא אסרוה בהנייה והשיאו לדבר אחר אמר לו ישמעאל אחי האיך אתה קורא כי טובים דודיך מיין (פירש דודיך הוא לשון זכר דודייך הוא לשון נקיבה) א"ל דודייך (הכי גרסינן בגמרא) אמר לו אין הדבר כן שהרי חבירו בא ליסד עליו כן (כלומר להוכיח עליו) לריח שמניך טובים (פירש המתנות כהונה שמניך הוא ג"כ לשון זכר והכל סיפור אחד הוא ואם תאמר גם הוא קורא בו שמנייך לשון נקיבה סיפי' דקרא על כן עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקיבה כן פירש"י בפ' אין מעמידין) ולמה לא גילה אמר ר' יונתן מפני שבקרוב אסרוה ור' ישמעאל הוה קטן וכו' ר' חמא בר עוקבא מקשי אם להפליגו הי' מבקש הי' לו להפליגו מחמשה הכרעות שבתורה, ואלו הן שאת ארור מחר משוקדים וקם וכו' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר חביבין דברי סופרי' כדברי תורה וכו' חבריא בשם ר' יוחנן חביבין דברי סופרים יותר מדברי תורה וכו', ר' חנינא אומר וחמורים דברי סופרי' מדברי תורה ונבואה כתיב אל תטיפו יטיפון (וכתב המתנות כהונה וגו' גרסינן ור"ל דכתיב בסוף אטיף לך ליין ולשכר הרי שהנבואה נקראת יין וכאן כתיב כי טובים דודיך מיין וה"ג בירושלמי בפ"ק דברכות

ובפרק אין מעמידין ובפרק אלו הן הנחנקין דכתיב אל תטיפו יטיפון וכתיב אטיף לך ליין ולשכר) משל למלך ששלח פלמנטרין שלו (פירש שלוחים) למדינה על אחד מהן כתב אם מראה לכם חותמי שלי האמינו ואם לאו אל תאמינו לו ועל אחד מהן כתב אפילו אינו מראה לכם חותמי שלי האמינו לו כך בדברי נבואה כתיב כי יחם בקרבך נביא וגו' בדברי סופרים כתיב על פי התורה אשר יורוך לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וכו' אפילו שיאמרו לך על הימין שהוא שמאל וטל השמאל שהוא ימין וכו' עכ"ה. המדרש הזה אינו אומר אלא דרשוני ואין צורך לדקדק אחריו כי כולו מקשה הוא ולהוציא חלק אי אפשר ונדקדק מה שהוא מן ההכרח:

ובתחילה יש לתמוה למה השיאו לדבר אחר בשאלה זו על ענין פסוק זה האיך אתה קורא וכו' ועוד בלא קושי' דר' חמא יש להפליא מדאמר השיאו לדבר אחר ש"מ שהי' רוצה להפליגו בדבר שאין לו הכרעה ותירוץ א"כ למה שאלו האיך אתה קורא דודייך כו' דילמא גם ר' ישמעאל ישיב לו דודיך ויוכיח מסיפא כמו שתירץ ר' יהושע באמת. ועוד מה שאמר אין הדבר כן הוא אך למותר והכי הוי לי' למימר הלא מסיפא מוכח דקרינן דודיך. וביותר יש לתמוה לפירש"י דההוכחה היא מדכתיב עלמות אהבוך דהא מרישא דקרא לריח שמניך אין להוכיח כמו שכתב המתנות כהונה דאפשר למיקרי שמנייך א"כ עיקר חסר ל הספר והוי לי' להביא סיפי' דקרא פ כן עלמות אהבוך. וגם מה שאמרו חמורין דברי סופרים יותר מדברי תורה ונבואה ויליף להו מדכתיב אל תטיפו יטיפון וגו' ולכאורה מפסיק זה אין לו הכרע כלל והיכי נרמז בפסוק זה דברי תורה או דברי נבואה. ולפי המשל שהמשילו משמע שאין להאמין לדברי הנביא כשבא לעקור דבר מה מהתורה ולדברי סופרים יש להאמין אפי' בדבר שהוא עוקר דבר מן התור' ולדבר זה צריך ביאור גם מ"ש אם מראה לכם חותמי אין המשל דומה לנמשל ויבואר הכל על הנכון בסייעתא דשמיא:

נקדים מה דאיתא בשבת ריש פרק מי שהחשיך דף קנ"ג ע"ב מי שהחשיך בדרך (בערב שבת ובידו כיס מלא מעות) נותן כיסו לנכרי ואם אין עמו נכרי מניחו על החמור וכו' אמר ר' יצחק עוד אחרת היתה ועוד תקנה היתה להציל הכיס) ולא רצו חכמים לגלותה מאי עוד אחרת היתה מוליכו פחות פחות מארבע אמות ואמאי לא רצו חכמים לגלותה משום כבוד אלקים הסתר דבר (מותר להסתיר דברי תור' לכבוד שמים) והכא מאי כבוד אלקים איכא דילמא אתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים. תניא ר' אליעזר אומר בו ביום גדשו סאה (פירש"י הרבו סיג לתורה במדה גדושה ויפה מדדו להרבות גדר בישראל) ר' יהושע אומר בו ביום מחקו סאה (פירש"י שהרבו לגזור יותר מדאי ואין

יכולין לעמוד בגזירתם ומתוך כך עוברין על דברי תורה נמצאת מדתם מחוקה מטפיפתה וטוב הי' להם להיות מדתה טפופה ולא תבא לידי מחק מרוב גדושה) תניא משל דר"א למה הדבר דומה קישואין ודלועין אדם נותן לתוכה חרדל והיא מחזקת (אף כאן יפה תקנו והוסיפו דבר המתקיים) משל דר' יהושע למה"ד לעריבה מליאה דבש נתן לתוכה רמונין ואגוזים והיא מקיאה (את הדבש שהי' בה ראשון אף אלו על ידי גזירתם גרמו לעבור על דברי תורה ואתי לאתויי ד' אמות ברשות הרבים וכו') וכתבו תוספת בד"ה בו ביום גדשו סאה נותן לתוכו חרדל והיא מחזקת הכי נמי כשגזרו שמנה עשר דבר היתה חסירה גזירה זו של נותן כיסו לעכו"ם עד שגזרו עלי' ומלאו הסאה וכו' ר"י אומר בו ביום מחקו סאה נותן לתוכה אגוזים ורמונים והיא מקיאה כמו כן קודם שגזרו על נתינת הכיס היו מותרין להוליכן פחות פחות מארבע אמות מתוך כך אתי לאתויי ד' אמות ברה"ר כעריבה זו שהיתה מקיאה עד שהסרו האגוזים ורמונים שוב לא הקיאה וכו' והשתא ר"א ור"י שניהן לשבח ולא כפירש הקונטרס דלא משמע הכי בירושלמי בפרק קמא דמכילתין דאמר התם אמר לי' ר' אליעזר אלו היתה חסירה ומלא' יאות חבית שהיא מליאה אגוזים כל מה שאתה נותן לתוכ' שומשמין היא מחזקת אמר לי' ר"י אלו היתה מלאה וחסרוה יאות חבית שהיא מליאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכ' מים היא מפזרת השמן מ"ר:

ואדרבא נרא' לי שהירוש' קשה לו דלא שייך למימר גבי מים כמו שמפרש ר"י גבי נותן לתוכה אגוזים ורמונים ע"כ לשון התוספת. שמעינן מהירושלמי דר' אליעזר מדמה מילתי' לחבית של אגוזים והיינו לשבח ששפיר עבדו חכמים שהוסיפו גזירה על גזירתם ור' יהושע מדמה מילתי' לחבית מליאה שמן וכו' וסבירא לי' דלא שפיר עבדו דהוסיפו דמתוך כך אתו לבטלו דברי תורה ואתו לאתויי ד' אמות בר"ה והיינו לפירש"י, וכן מסקו בתוספות שמדברי ר"י מוכח כפירש"י:. ועוד נקדים מה שכתבו המקובלים ואיתא נמי ברקנטי שהתורה שבכתב נמשלה לחתן ותורה שבעל פה נמשלה לכלה ולכאורה יפלא הדבר מה ששאל ר' יהושע לר' ישמעאל האיך אתה קורא דודיך בלשון זכר או דודייך בלשון נקיב' מאי נפקא מינ' אי קרינן בלשון זכר או נקיבה. אבל לפי מה שהקדמנו בשם המקובלים תבין ותשכיל דברי חכמים וחידותם שכך היתה שאלתו כמו שפליגי במדרש אי דברי תורה חביבים מדברי סופרי' או איפכא דמילת יין יש לפרש דקאי על דברי סופרים שנמשלו ליין ויש לפרש נמי דקאי דברי תורה עצמה כמו שמפורש שם במדרש וכדבעינן למימר לקמן וא"כ כך היתה שאלתו האיך אתה קורא ק אתה קורא דודיך בלשון זכר אם כך פירש הכתוב הכי כי טובים דודיך היינו תורה שבכתב מיין מדברי סופרים

שנמשלו ליין לפ"ז נשמע שדברי תורה חביבים מדברי סופרים וכן הוא הסברא החיצונה. אבל אם אתה קורא דודייך בלשון נקיבה, א"כ פירש הכתוב הכי טובים דודייך היינו דברי סופרי' מיין מיינה של תורה לפ"ז שמעינן דדברי סופרים חביבים מדברי תורה כמו שמפורש שם במדרש אפי' אם יאמר לך על ימין שמאל ועל שמאל ימין שמע לו ואפי' נגד התורה כדקי"ל בהוראת שעה כמו שיתבאר לקמן:

ומעתה לא נפלאת ולא רחוקה היא ממך מה שאמרו במדרש והכי קאמר השיאו לדבר אחר ר"ל שלא רצה להפליגו בדברים אלא שהשיאו לדבר אחר ומאותו דבר ימצא תשובה, לשאלתו מפני מה לא אסרוה ולכן אמר לו ר' יהושע ישמעאל אחי האין אתה קורא וכו' פי' לפי שר' יהושע אזיל לשיטתו דסבר במסכת שבת מחקו סאה והיינו כפירש"י שעל ידי שהרבו לגזור ולהחמיר אתו לידי מחק לעבור על דברי תורה ובזה מתורץ שאלתך דמפני מה לא גזרו לאסור בהנאה לפי שאנו קורין דודיך לשון זכר והיינו לפי שתורה שבכתב חביבה מדברי סופרים כמו שמפרש הקרא כי טובים דודיך מיין מיינה של דברי סופרים (והיינו היפוך ממה שדרשו במדרש) ולכך לא אסרו בהנאה דהרי ע"כ דברי תורה חביבים מדברי סופרים ואם נרבה בגזירות אתי למחוק את הסאה ולעבור על דברי תורה עצמה מוטב שלא להרבות בגזירה ולא לאסור בהנאה כדי שיכולה להתקיים דברי תורה ור' ישמעאל השיבו דודייך כוונתו בלשון רבים ומשמע דברי תורה ודברי סופרים שניהם כא' טובים והיינו דסבירא לי' כר"א דאמר גדשו סאה והמשיל לאגוזים וא"כ שפיר יכולין להוסיף ולהרבות בגזירות וא"כ הדרא שאלתי לדוכתי' אמאי לא אסרוה כהנאה:

ואין לפרש דהכי השיבו דודייך היינו בלשון נקיבה א"כ דברי סופרים חביבים מדברי תורה ואתי נמי שפיר שאלתו:

זה אינו דאם כן קשה מנא לי' דקרינן דודייך בלשון נקיבה דילמא קרינן דודיך בלשון זכר ואם יש לר' ישמעאל איזה הוכחה דקרינן דודייך לפי שדברי סופרים חביבים מדברי תורה הי' לו להביאה אותה הוכחה כמו ר' יהושע שהביא הוכחה לדבריו אלא וודאי הכי קאמר דודייך היינו בלשון רבים ומשמע דברי תורה ודברי סופרי' ומשפטי ה' צדקו יחדיו ועל זאת אין צריך הוכחה דהי מנייהו מפקת בשלמא אי לא מרומז בקרא אלא חדא שפיר הוי לי' לאקשויי מנלן לאפיק הא ועייל הא דלמא איפוך אנא אבל השתא דשניהם מרומזים בכתוב יבא שניהם והי מנייהו מפקת:

אמר לו ר' יהושע אין הדבר כך רצונו לומר וודאי כוונת הפסוק יכול להיות כדבריך והיינו דיש לפרש דודייך בלשון רבים, ד"ת וד"ס ויש לומר ששקולין הן אבל אין הדבר

כן ר"ל מצד הדבר והענין נסתר דבריך לפי דסבירא לך דאפשר לקיים גזירת הסופרים ודבר תורה והיינו משום דס"ל כר"א דאמר גדשו סאה והמשיל לאגוזים (כמו שהובא לעיל בירושלמי) אמנם אינו כן שהרי חבירו בא ליסד עליו לריח שמניך שמן תורק וגו' הכוונה בזה דר' יהושע אזל לשיטתי' שהמשיל לחביות של שמן אם נותנין לתוכו מים השמן יוציא א"כ אי אפשר לפרש דהכתוב מרמז על שניהם על דברי תורה ודברי סופרים שהרי אמר לריח שמניך ר"ל שהתורה נמשל לשמן ולא לאגוזים וזה שאמר הכתוב שמן תורק הכוונה בזה כשתתן לתוכו מים תורק השמן ויוצא לחוץ כך כשדברי סופרים נכנס יוצא דברי תורה או איפכא וא"כ או דברי סופרים חביבים או דברי תורה חביבים, וא"כ מילת דודיך אין לו הכרע דיש לפרש דודיך בלשון זכר והיינו תורה שבכתב ויש לפרש דודייך בלשון נקיבה והיינו דברי סופרים וא"כ אי אפשר להוסיף על גזירתם ולכך לא אסרוה בהנאה ודוק הפוך בה והפוך בה:

עוד לאלוק מילין לפרש לפי שבעל המדרש בעצמו השתדל למצוא טעם למה לא גילה הטעם שלא אסרוה הגבינות בהנאה כמו שמפרש בסמוך ומה טעם לא גילה לו א"ר יונתן מפני שבקרוב אסרוה ור' ישמעאל קטן הוה רצונו לומר לפי שגזירה חדשה היא ואם יגלה הטעם אפשר שיבטלו ומשום כבוד אלקים הסתר דבר והיינו ממש כמו שאמרו בשבת והובא לעיל ולכך לא גילה לו וכה"ג אמרו חז"ל במסכת עכו"ם דף ל"ד לפי שאין מגלין טעם של גזירה עד שנשתקעה שנים עשר חודש כדי שלא יבואו ויבטלוה וזה שאמר ר' יהושע לר' ישמעאל האיך אתה קורא ר"ל לפי שר' יהושע אזיל לשיטתי' דס"ל מחקו את הסאה שאין העולם מקיימין הגזירה וע"כ ד"ת חביבים מד"ס ולכך קרינן דודיך בלשון זכר דהיינו תורה שבכתב כמו שכתבו המקובלים והובא לעיל וא"כ דברי תורה חביבים ולפי שיש לחוש לביטול הגזירה על כן לא אגלה לך הטעם מפני מה אסרוה גבינות העכו"ם וכדמסיק בעל המדרש בעצמו לפי שבקרוב אסרוהו. ור' ישמעאל השיבו דודייך קרינן בלשון נקיבה והיינו דברי סופרים חביבין וס"ל כר"א בשבת שהמשיל לשק מליאה אגוזים שמחזקת כל מה שנותנין בה. לכך ס"ל גדשו הסאה ואפשר לקיימין שניהן ולא אתי לבטלה לא דברי תורה ולא דברי סופרים ולכך ראוי לגלות טעם הגזיר'. ועל זה השיבו ר' יהושע אין הדבר כן ר"ל וודאי אפשר לפרש הקרא כדקאמרת אמנם אין הדבר והענין כן שהרי חבירו יסד עליו לריח שמניך שמן תורק כוונתו דהא הכתוב המשילה לשמן ולא לאגוזים ולזה מדייק אין הדבר כן ודוק:

אמנם ר' ישמעאל ס"ל כר"א ולא מטעמי' ר"ל דסביר' לי' דגדשו הסאה ואפשר לקיים שניהם ומפרש הקרא הכי כי טובים דודייך ר"ל דברי סופרים מיין מיינה של תורה

ולפי שהמשיל הכתוב התורה שבכתב ליין אפשר לקיים שניהם ולא אתי לבטלה ומזה מוכח דד"ס חביבים והיינו לפי מה דאיתא בתוספת דעירובין דף ד' דיה גפן שהיין נגדש על שפת הכלי מה שאין. כן שאר משקין פירש כשממלאין כלי משאר משקין אזי מיד כשיגיעו המשקין עד שפת הכלי לא יחזיק הכלי יותר אפי' טיפה א' מה שאין כן יין יכול ליתן בו כי טבע היין הוא שנגדש קצת על שפת הכלי כעין דבר יבש ע"כ. א"כ כיון שהתורה נמשלה ליין שטבעו אף כשהכלי מליאה יכול להטיף בו כמה טיפין ואין היין יוצא ממנו וא"כ בנידון דידן אף כשמוסיפין הסופרים תקנות וגזירות לא אתי לבטלה דברי תורה והיינו ממש כמשל של ר' אליעזר בשק מליאה אגוזים ושפיר יכולים החכמים להוסיף גזירות ואפ"ה דברי תורה מתקיימין:

ואפשר לפרש שזה רמז הכתוב אטיף לך ליין רצוני לפרש דקאי על תלמיד חכם שהוא רשאי להוסיף על דברי תורה שנמשלה ליין וה"ק אטיף לך ליינה של תורה ואפי' הכי לא יוציא טיפה מיין נגדה:

ולפי זה פירש הפסוק הכי כי טובים דודייך מיין ר"ל דברי סופרים טובים וחביבים מיינה של תורה לפי שהתורה נמשלת ליין אך אם תקשה לך אמאי מדמה הכתוב את התורה ליין טפי הוי לי' לדמות לשמן דשמן משובח יותר מיין כדאיתא בש"ס בכמה דוכתי' וע"כ אמרו חז"ל בחולין דף צ"ד אמרו לא ישגר אדם לחבירו חביות יין ושמן צף על גבו לפי שהוא אונאת דברים שהשמן משובח יותר מיין א"כ הי' להכתוב להמשיל התורה לשמן לזה בא הכתוב כמתרץ ואמר שמן תורק הכוונה בזה דלכך לא המשיל התורה לשמן לפי שהשמן אם נותנין בתוכו מים תורק השמן ויוצא לחוץ כמשל דר' יהושע שהמים מפזרת השמן והוא רוצה לומר כי טובים דודייך כוונתו גזירת הסופרים חביבים ואף על פי כן לא נתבטלו דברי תורה. לכך המשיל ליין שאף שנותנין לתוכו מים ומוסיפין בו דבר אפי' הכי אינה יוצא ממנה טיפה יין והכי נמי אף שהחכמים והסופרים יוסיפו גזירתם על התורה אפ"ה לא אתי לבטלי דברי תורה כי משפטי ה' צדקו יחדיו ולכך המשיל ליין ולא לשמן ודוק היטב:

ועל פי דברים האלה יבואר מה דסמיך הכתוב בתר הכי על כן עלמות אהבוך אלו הגרים וכו' ושם על פסוק אל גנת אגוז ירדתי וגו' מה אגוז זה השק מלא אגוזים. את נותן לתוכו כמה שומשמין והיא מחזקת כך גרים באי' ונתוספו בישראל וכו' וזה שאמר הכתוב על כן ר"ל לפי שהמשיל התורה ליין שמחזקת העיקר והתוספת ולא מוציא נגדה לאפוקי שמן מריק ומוציא נגדה ע"כ עלמות אהבוך אלו גרים שבאים ונתוספים על ישראל שהמשל

שק של אגוזים הוא ממש דומה למשל של יין שמחזיק העיקר והתוספת וכמו שהמשיל ר' אליעזר בשבת והובא לעיל ודוק היטב:

וא"כ לפי זה אין לפסוק הכרע שר' יהושע מפרש לשיטתיה ור' ישמעאל מפרש לשיטת ר' אליעזר אמנם איהו ממשיל התורה ליין כמו שר' אליעזר ממשיל לשק מליאה אגוזים ומפרש הקרא כמו שיתבאר לעיל ולכך סמוך לי' ע"כ עלמות אהבוך וכל חד וחד טעמו ונימוקו עמו ולכך לא רנה ר' יהושע לגלות לו טעם של דבר מפני מה אסרוה גבינות עכו"ם דאיהו לשיטתי' אזל ודוק היטב כי נכון הוא:

ובזה תבין ותשכיל מה דפליגו התם במדרש ר' יוחנן אמר חביבה דברי תורה מדברי סופרים וחבריא משמי' דרי יוחנן אמרי חביבין דברי סופרי' מדברי תורה והיינו ממש פלוגתא דר' יהושע ור' ישמעאל כמו שנתבאר לעיל. ובזה הענין מבואר נמי מה שאמר שם במדרש ר' חנינא אומר חמורין דברי סופרי' מדברי תורה ודברי נבוא' שנאמר אל תטיפו יטיפון וסיפי' דקרא אטיף לך ליין וגו' והכי פירושו לפי דקשי' לי' לר' חנינא שמתחילה אמר הכתוב אל תטיפו בלשון נוכח ואחר כך אמר יטיפון בלשון נסתר ולבסוף מסיק אטיף לך ולכאורה סתרי אהדדי פ"כ מפרש הקרא הכי והיינו לפי שהקדמנו משל דר' יהושע לחביות שמן שאם נותן לתוכו מים יוצא השמן ורצונו לומר שע"י שמוסיפין גזירות וחומרות סוף. אף דברי תורה אין מתקיימין וכה"ג איתא במדרש שם על פסוק לריח שמניך שהתורה נמשל לשמן מה שמן נכנס לתוכה טיפה של מים יוצא כנגדו טיפה של שמן וכו' לזה אמר הכתוב בדרך משל אל תטיפו והמשיל הנבואה נגד דברי תורה למטיף טיפה של מים לתוך חביות מליאה שמן שיוצא כנגדו טיפה של שמן אף אתם הנביאו' אל תוסיפו לנבא להוסיף גזירות על דברי תורה והיינו אל תטיפו ומפרש הקרא הטעם על זה יטיפו הכוונה בזה שהם יטיפו לחוץ מחביות שמן שבידם שהיא התורה ר"ל עתה יוציאו טיפה א' מן התורה נגד הטיפה שקבלו ודברי תורה חביבה מדברי נבואה לפיכך אל תטיפו ותוסיפו על דברי תורה כדי שלא אתי לבטלי דברי תורה עצמה מתוך ריבוי הגזירות כמו שנתבאר לעיל. אבל בסיפי' כתיב אטיף לך ליין והיינו שהתלמידי חכמים יטיפו טיפה שלהם לחוך חביות ורשאים להוסיף גזירתם על דברי תורה ולא ניחוש ממה שיצא כנגדם טיפה של תורה ר"ל דאתי לבטלי על דברי תורה לפי שדברי סופרים חביבין מדברי תורה וא"כ כל שכן שד"ס חביבין מדברי נבואה לפי שד"ת חביבין מנבואה, ואפיה דברי סופרי' חביבין מד"ת שהרי מוכח שד"ס חביבין מד"ת דאל"כ האיך רשאין להוסיף גזירתם על דברי תורה והיינו שמביא בעל המדרש המשל למלך ששלח שני שלוחים על אחד מהן כתב אם מראה לכם חותמי ע"ד שאמרו

חז"ל בשבת דף נ"ה חותמו של הקב"ה הוא אמת ולפי זה אתי נמי שפיר דמייתי האי קרא כי יקום בקרבך נביא וגו' וסמיך לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וגו' והיינו כשרוצה להוסיף דבר על דברי תורה ומתוך כך בא לעקור דבר מן התורה אבל בדברי סופרים כתיב על פי התורה אשר יורוך אפי' יאמרו לך על הימין שהוא שמאל וכו' שמע לו והיינו כמו שנתבאר שרשאים להוסיף דבריהם, אף כשיוצא דברי תורה נגד דבריהם כמו שאמר הכתוב אטיף לך ליין וגו':

או יש לפרש כי ההיא דאמרו ביבמות דף צ' ב"ד מתנין לעקור על דברי תורה לצורך שעה וכה"ג איתא בסנהדרין ובעכו"ם דף כ"ד ובדוכתי טובא אבל נביא איננו רשאי לזייף חותמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה דהיינו אמת ודוק היטב **ישמע** חכם יוסיף לקח טוב:

משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דודיך מיין וגו' ויבואר על פי מה דאיתא בשבת דף קי"ג וכבדתו מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך כל חול מאי היא כדבעא מיני' מר"י מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת א"ל וכי בחול מי הותרה שאני אומר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ומהדר לי' בקדושא דבי שימשי פירש"י השותה היין של קידוש בליל שבתות שמעינן מהא דאין לרוץ אפי' בחול מיהו לדבר מצוה שרי אפי' בשבת כגון לבית הכנסת או לבית המדרש כדאמרינן בברכות דף ע"ב אמר רב זביד מריש כי הוה חזינא לרבנן דקא רהיטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא ופירש דאמר מר אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת וכו') כיון דשמעתי' להא דאמר ר' טרפון אמר ר' יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת שנאמר אחרי ה' ילכו כארי' ישאג אנא נמי הוה רהיטנא. וכתב הטור אותן הבחורים המתענגים בקפיצה שהוא להם שמחה במה שהם רצים מותר להם לרוץ ולאו דווקא בחורים הוא הדין כל אדם שיש לו שמחה ותענוג בקפיצה אלא שדברו חכמים בהווה. ולפי זה יש לפרש הכתוב בדרך רמז משכני אחריך נרוצה וקשה לי' הלא אסור לרוץ שהרי פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם לזה בא הכתוב כמתרץ הביאני המלך חדריו היינו בתי כנסיות ובתי מדרשות שמותר לרוץ ועוד מפרש הקרא נגילה ונשמחה בך דאז שרי מידי דהני בחורים המתענגים בקפיצה אף כאן שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. ועוד נזכירה דודיך מיין שהשפעת ונתת לנו יין ובו יחזיר מאור עינינו כמו שאמרו בגמרא ומהדר לי' בקידושא דבי שמשי:

סליק שיר השירים:

מגילת רות

בגמרא דברכות דף ד' ע"ב רות אמר ר' יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקדוש ב"ה בשירות ותשבחות. יש להקשות מה פריך למה נקראת שמה כך א"כ על כל שמות שבעולם נבעי טעמא למה נקרא כן. ועוד אמאי אמר מאי רות הכי הוי לי' למימר למה נקרא שמה רות ועוד דמשני שיצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה א"כ ריוה הוה לה למיקרי. ויבואר על פי מה דאיתא במדרש שמתחילה הי' גירה שמה ואחר כך נקראת רות ונרא' דלכך נקראה רות על שם שקיבלה תרי"ג מצות כדאי' במסכת יבמות דף מ"ז ע"כ אמרה לה נעמי מפקדינן אתרי"ג מצות אמרה לה עמך עמי וכו' הרי שקבלה עלי' תרי"ג מצות אמנם התרי"ג מצות הם עם השבע מצות שנצטווה לבני נח והיא גם היא אף שלא באתה לכלל ישראל נצטווה על ז' מצות אך עכשיו כשבאתה להתגייר ניתוסף עלי' שש מאות ושמה מצות והיינו רו"ת גימטריא תר"ו מצות שקיבלה עלי' מרצונה על ידי שנתגיירה ואם כן יש לומר דהמקשין ידע למה נקראה שמה רות על שם תר"ו מצות שקיבלה אלא איהו פריך הכי מה רות כיון שידוע שנקראת שמה רות ע"ש תר"ו א"כ מה רות תר"ו הוה לה להקרות כסדר האותיות החשבון שלעולם מקדימין המרובה להמועט אלא על כרחך צריך לומר שנקראת רות לסימן איזה תיבה ע"כ פריך בזה הלשון מה רות מה תיבה הוא רות שנתן בו סימן רות ולא תר"ו ומשני שיצא ממנה דוד שריוה שירות ותושבחות והשתא ממילא יתורץ אמאי לא היתה נקראת ריוה וק"ל:

וקרוב הדבר לשמוע דזהו הטעם שקראו לחמותה נעמי על שם שיצא דוד מרות שה' נקרא נעים זמירות ישראל ואלו לא מתו בניה של נעמי הי' ראוי שיצא דוד מהם ואפי' עכשיו שיצא דוד מבועז כיון שגידלה נעמי כמו שאמר הכתוב ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה וגומר מעלה עליה הכתוב כאלו ילדה כדכתיב ותקראנה לו השכנות שם לאמור ילד בן לנעמי וגו' לכך היתה נקראת נעמי על שם דוד שהי' נקרא נעים זמירות והיינו דקאמרה קודם לכן אל תקראנ' לי נעמי ר"ל ע"ש נעים זמירות כדאמרן ודוק:

ויאמר בועז לנערו הנצב על הקוצרי' למי הנערה הזאת ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואבי' היא השבה עם נעמי משדי מואב ותאמר אלקטה נא וגו' ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט:

וראוי לדקדק מה הי' כוונתו של הנער שאמר נערה מואבי' היא השבה עם נעמי מאי נפקא מינ' אם היא שבה עם נעמי חמותה או אם אחר ועוד מה שאמר משדי מואב הוא אך למותר:

ונראה לבאר על פי מה דאית' ביבמות דף קי"ד ע"ב דאמרינן על הא דתנן במתניתין האשה שלום בינה לבין בעלה ושלום בעולם ובאה ואמרה מת בעלי תינשא ותתייבם אבל בעת רעבון אפי' אם אומרה מת על מטתו אינה נאמנת ושם דף קי"ו ובגיטין דף כ"ג ע"ב אמרו חז"ל חמש נשים אין נאמנות לומר מת בעלה וקחשיב בהדייהו חמותה וטעמא דסניאה לה ומבקש בקלקולה וזה שאמר הכתוב ויען הנער ר"ל דסבר הנער וכי דרכו של בועז לשאול בנשים (כמו שדרשו חז"ל בשבת דף קי"ב) אלא וודאי דבר צניעות ראה בה ודעתו לקחת אותה ולכך שאל אם היא פנוי' או לאו על זה השיבו מואבי' היא השבה עם נעמי כוונתו שהיא חמותה וקיימא לן דחמותה אינה נאמנת לומר מת בעלה ואם תאמר היא עצמה נאמנת על זה קאמר השבה משדי מואב מחמת רעבון שבאותו שעה רעבון גדול הי' א"כ אינה נאמנת לו' פנוי' היא ואסור' לך ודוק היסב:

ומעתה אבאר מה שאמר נערה מואבי' היא וגו' על פי מה דאיתא ביבמות דף ע"ו ע"ב עמוני ומואבי אסורין ואסורן איסור עולם אבל נקיבותיהן מותרות מיד. מנא הני מילי אמר ר' יוחנן דאמר קרא וכראות שאול את דוד וגו' ויאמר אל אבנר שר צבא בן מי זה הנער וגו' מאי טעמא שאל עלי' משום מאני' דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו מאי מדיו כמדתו וכתיב. בי' בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם מאי האי דאיתרמי לי' מאני' ש"מ מלכא הוי אמר לי' דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון הוא למלכות שאל עליו אם ראוי הוא לבא בקהל משום דקא אתי מרות המואבי' א"ל אבנר תנינא מואבי ולא מואבית אלא מעתה ממזר וכו' שאני הכא דמפרש טעמא על דבר אשר לא קדמו בלחם ומים דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם ופריך הי' להם לקדם נשים לקראת נשים וכו' ומסיק הכא תרגימו כל כבודה בת מלך פנימה וזה שאמר הכתוב למי הנערה הזה פירש ששאל אם הוא ראוי' בקהל אם לא וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק למי הנער הזה שדבר חשיבות ראה בו ה"נ דבר צניעות ראה בה ולכך. שאל אם היא מותרת לבא בקהל וסבר הנער שבדעתו לקחת אותה ולכך שאלו על זה השיב נערה מואבי' היא ואסורה לבא בקהל ואף דמפרש הקרא טעמא על דבר אשר לא דמו וגו' הי' להם לקדם אנשים קראת אנשים ונשים לקראת נשים ולכך היא אסורה אמנם עדיין מדאגה מדבר מאחר שאין דרכו של בועז לשאול בנשים אלא וודאי דבר צניעות ראה ויסבור שכן טבעם של מואביות שהם צנועות ולכך אין דרכן להקדים משום כל כבודה בת מלך פנימה (זה לשון המחבר ושמעתי אומרים שזה שאמר סיפא דקרא זה שבתה הבית מעט) לכך אמר ותבא ותעמוד מאז הבוקר עד עתה זה שבתה הבית מעט א"כ נודע שטבעם של מואביות שהם יצאנית וא"כ הדרא קושין לדוכתי' הי' להם לקדם נשים לקראת נשים

ולכך אסורה היא בקהל ודוק היטב כי נכון הדבר מאוד (ודבר בעתו מה טוב שמפטירין בשבועות תפלה לחבקוק וגו' ולעיל מיני' כתיב על משמרתי אעמודה וגו' ע"כ אמרתי לבאר המדרש מה דאיתא על פסוק זה):

על משמרתי אעמודה וגו' ואיתא במדרש שוחר טוב והובא בילקוט חבקוק דף פ"ג ע"ב וז"ל על משמרת אעמודה מהו מצור שהצר לו צור' ואמר איני זז מכאן שנא' ואצפ' אמר הקדוש ב"ה כל מי ששבר קרדומו ובא אצלי התחיל צווח עד אנה ה' שועתי לא תשמע למה תראני און ועמל תביט אמר לו הקב"ה הוי רב את יוצרו וחרש את חרשי אדמה בן תורה אתה ולא עם הארץ אתה לך כתוב אל"ף בלוח ואחר כך תאמר הודיעני את הקץ וכן הוא אומר ויענני ה' ויאמר כתוב חזון ובאר על הלוחות אמר לו הקדוש ב"ה כשאמרתי לך בגלות ראשונה. כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה לא היו מאמיני' אלא אומרים בנו בתים ושבו וכיון ששלמו שבעים שנה כתיב כה אמר כורש מלך פרס אף עכשיו כשיגיע הקץ אני גואלם וכן הוא אומר כי יום נקם בלבי וגו' כששמע חבקוק נפל על פניו אמר לפניו רבש"ע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנאמר תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות ע"כ המדרש הזה אינו אומר אלא דרשוני וכבר צווחו בי' קמאי דקמאי ואף אני אענה את חלקי. וטרם אחל לפרש מאי דקשי' לן בגווי' נבאר מדרש רבה בספר שמות פרשה כ"ג על פסוק אז ישיר משה הה"ד אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי מן המלכיות שנקראו לבנון שנאמר הנה אשור ארז בלבנון וכו' תשורי מראש אמנה עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבא שנאמר שירו לה' שיר חדש כי נפלאות פשה ובאיזה זכות אומרים ישראל שירה בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה שנאמר והאמין בה' היא האמונה שישראל נוחלין בה ועליו הכתוב אומר וצדיק באמונתו יחיה הוי תשורי מראש אמנה עכ"ה:

על זאת יתפלא כל חכם לב מאי ענין זה אצל זה מתחילה פתח אתי מלבנון מן המלכיות ולבסוף מייתי קרא הנה אשור ארז בלבנון. ועוד האיך סמיך לכאן באיזה זכות וכו' וגם הלשון היא האמונה שישראל נוחלין אין לו שחר הוי לי' למימר שישראל נגאלין. ומה שסיים ועליו הכתוב אומר וצדיק:

באמונתו יחי' דבר זה צריך ביאור:

ונראה לבאר בדרך הקרוב לפשוטו ע"ד מה שכתב הרד"ק אל תירא תולעת יעקב והובא בילקוט פרשת בשלח על פסוק ויראו מאוד ויצעקו בני ישראל אל ה' תפסו להם אומנות אבותם כו' וכן הוא אומר אל תירא תולעת יעקב מה תולעת אינה מכה את הארזים אלא בפה כך ישראל אין להם אלא תפלה ובילמדנו איתא וז"ל מה תולעת אינה מכה את

הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל אין להם אלא בפה והעכו"ם נמשלו לארזים שנאמר אשור ארז בלבנון וגו' ומה שנקראו כולם על שם אשור היינו ע"ד מה דאיתא במדרש כולם נקראו על שם אשור שהם מתעשרות מישראל. ורש"י בחומש פירש על פסוק מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו למדנו שהי' משה עומד ומתפלל אמר לו הקדוש ב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונים בצרה דבר אל בני ישראל ויסעו אין להם אלא ליסע כדי זכות אבותיהם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים וכי האי גוונא איתא במדרש ילקוט שמעינן מהא דזכות האמונה העמיד לישראל אמנם לפי מה שהובא לעיל במדרש משמע שבזכות התפלה ניצולו על שתפסו אומנות אבותם. וצריכין לפרש דהא והא גרמו להם וחדא מנייהו לחוד לא מהני ובמדרש על פסוק כימי מצרים אראנו נפלאות כל מה שהי' בגאולת מצרים הוא שיהי' בגאולת העתידה וכה"ג איתא בילקוט פ' וארא. ומעתה לא נפלאת ולא רחוקה היא מה שאמרו במדרש אז ישיר משה וגו' הה"ד אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי מן המלכיות ר"ל דגאולה העתידה יהי' כעין גאולת מצרים ומפרש לפי שנקראו לבנון כמו שאמר הכתוב הנה אשור ארז בלבנון ונקראו כולם על שם אשור כמו שהובא לעיל הכוונה בזה דלכך נקראו ארז מה ארז קשה ואף על פי כן התולעת אף שהיא רכה יוכה אותו בפיה כך ישראל נמשלו לתולעת שנאמר אל תירא תולעת יעקב מנצחים בפיהם על ידי תפלתן ומילת כלה יש לפרש מלשון כליון לפי שהתולעת מכלה את הארז וז"ש תשורי עתידין ישראל לומר שירה שנאמר שירו לה' שיר חדש וגו' היינו כמו שאמרו שירה על הים שנקרע כן לעתיד יקרע הקב"ה את ים מצרים ואז ישירו כמו שאמר הכ' בישעי' סי' י"א והחריב ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים. והיתה מסילה לשאר עמו אשר ישאר מאשור (ומה שמכנה כל העכו"ם כלם אשור היינו כמו שהקדמנו לעיל) כאשר היתה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים:

ואמרת ביום ההוא אודך ה' וגו' ומפרש ואזיל ובאיזה זכות אומרי' ישראל שירה ר"ל שלא תאמר שכל זה יהי' להם בזכות תפלה לבד בלא שום זכות אחר לזה קאמר בזכות האמונה כמו שהי' ביציאת מצרים כאשר הובא לעיל וזה שאמר הכתוב תשורי מראש אמנה ר"ל מה שיאמרו שירה היינו בשביל ראש אמנה וכמו שמפורש במדרש ומה שמסיים המדרש היא האמונה שישראל נוחלין בה ועליו הכתוב אומר וצדיק באמונתו יחיה יתבאר לקמן בסייעתא דשמיא ודוק:

ועל פי דברים האלה תבין ותשכיל מה שאמר הכתוב בישעי' סימן יו"ד וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והי' כמסוס נוסס:

ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם. הנה כבר הקדמנו שכולם נקראו ארזי לבנון על שם אשור דכתיב בי' אשור ארז לבנון וגו' א"כ ממילא יובן שאשור מכונה יותר בשם ארז משאר עכו"ם. וביומא דף ט' ע"ב דרשו חז"ל על פסוק אם חומה היא נבנה עלי' טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז אם חומה אם עשיתם עצמיכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו (פירש"י שהרקב שולט בו תולעת אוכלתו מתוכו ומקצת קיים) מאי ארז אמר עולא ססמגור פירש"י שהסס מכתתו ומגרגרו מבפנים ססמגור שם התולעת והערוך פירש אין לך עץ שהתולע שולט בו יותר כמו בארז וזה שאמר הכתוב לפי דלעיל מיני' כתיב הוי אשור שבט אפי וכל הענין ההוא מדבר באשור יע"ש לכך אמר הכתוב וכבוד יערו וכרמילו דקדק הכתוב יערו וכרמילו ר"ל יער של אשור שהוא נמשל לארז ששולט בו התולעת יותר מבשאר אילנות ומכתתו ומגרגרו יותר מבשאר עצים לכך מנפש ועד בשר יכלה והי' כמסוס נוסס היינו התולעת ססמגור שהוא יכלה אותו לפני שהוא מכונה בשם ארז ושאר עץ יערו ר"ל מה שישאר מהם מספר יהיו ונער יכתבם והיינו לפי שנשאר מארז דבר מועט כשהתולעת אוכלתו כמו שפירש"י והובא לעיל ודוק היטב:

ועתה אשובה ואראה לבאר המדרש שהתחלנו דלכאורה יש לדקדק מה היתה כוונתו של חבקוק שצר צורה ומה צורה היתה. וגם מה שהשיב לו הקב"ה כל מי ששיבר קרדומו יבא אצלי דבר זה צריך ביאור. ועוד מה שאמר לו הקב"ה הלא בן תורה אתה ולא עם הארץ כתוב אלף בלוח לכאורה ופלא הדבר מאוד ושאר ספיקות אין לדקדק אחריהן כי יבוארו מאליהן ופתח דברינו יאיר. מה שהקדמנו לעיל מ"ש במדרש שישראל נמשלו לתולעת המכה בארז ושם תפסו אומנות אבותם שכך מצינו באברהם יצחק ויעקב והיא ירושת מאבותינו שנאמר הקול קול יעקב וגו'. וזה שאמר חבקוק על משמרתי אעמודה ר"ל אתפוס אומנות אבותי ומשמרתי הוא מלשון אנשי משמר בית אב הכוונ' בזה שהיא ירושה מאבותינו כמש"ל שיעקב הוריש הקול והיינו התפלה ועל ידי התפלה נמשלו ישראל לתולעת ולכך נקראים תולעת יעקב וזהו כוונת חבקוק שרצה לתפוס אומנות אבותינו כמו שעשו ביציאת מצרים שנאמר ויצעקו בני ישראל וגו' ומיד נענו כמו דאיתא במדרש שנאמר דבר אל בני ישראל ויסעו אין להם אלא ליסע ועליהם נאמר טרם נקרא אתה תענה וזהו שאמר נמי חבקוק על משמרתי אעמודה ואין עמידה אלא תפלה כמו שדרשו חז"ל בפ"ק דברכות דכתיב גבי אברהם אל המקום אשר עמד שם וגו' וזה שאמרו במדרש מהו מצור (ר"ל אף שהקושי' אינה תולה במה שפרשנו שמשמרתי פרושו

תפיסת אומנות אנשי משמרתו אלא כוונת המדרש הוא כמו השתא אתי שפיר במה שמתרץ) שהצר לו צור' הכוונה בזה שהמשיל עצמו כמו ישראל ביציאת מצרים דכתיב ויראו מאוד ויצעקו וגו' ולא הי' להם חרב וחנית אלא התפלה עמדה להם כמו שמפורש במדרש שהובא לעיל שנמשלים לתולעת שאין כחה אלא בפי' ומכה הארז הקשה וזה שאמר שצר צורה רמז בזה מה שדרשו חז"ל במדרש רבה על פסוק לצור עלי' לוח ארז נצור הוא לשין צורה של לוח ארז והיינו כמו שדרשו חז"ל ביומא והובא לעיל מאי ארז ססמגור ולכך סבר בדעתו שע"י התפלה לבד נענו מיד כמו התולעת שמכלה הארז תכף כשנכנס לתוכו וזהו הצורה שצר את ישראל לתולעת והעכו"ם לארז ולכך אמר אינני זז מכאן כוונתו אינני זז מכאן עד שתרחם על בניך (כמו חוני המעגל במסכת תענית דף כ"ג ע"א שאמר אינני זז מכאן עד שתרחם על בניך וכו') וזהו שאמר נמי ואצפה וגו' עד מה דאיתא בברכות דף נ"ה ע"א גבי עיון תפלה הא דמעיין בה וכו' פירש שמצפה לעשות בקשתו והיינו תכף (ועיין ברש"י ובתוספת שם) ואם חלילה אינו ממלא בקשתו מהרהר ומאמץ ומצפה לבקשתו והיינו לפי שצר צורה במשל תולעת וארז וכן ישראל ביציאתם ממצרים נענו מיד ש"מ דלענין זה הם דומים לתולעת שמיד בתפלתם מנצחים כתולעים הרכים שמכלים לארזים הקשים ודוק:

על זה השיב לו הקב"ה כל מי ששיבר קרדומו יבא אצלי ויבואר ע"פ מה דאיתא בב"ב דף קס"ד ע"ב ובמסכת תענית דף ל"א ע"א אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר כאב וכיום הכיפורים ופריך בשלמא יה"כ משום דאית בי' סליחה ומחילה אלא ט"ו באב מאי היא אמר רב יוסף יום שפסקו מלכרות עצים למערכה תניא ר' אליעזר הגדול אומר מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים לפי שאינן יבשין אמר ר' מנשה וקרו לי' יום תבר מגל (ופרש"י אותו היום פסקו מלכרות עצים לפי שהן לחים ומאותו הזמן אין כח בחמה ליבשן וחיישינן מפני התולעת כו' יום תבר מגל שבירת הגרזן שפסק החוטב מלחטוב עצים. שמעינן מהא דמיום ט"ו באב ואילך שתשש כחה של חמה אז שולט התולעת בעצים מפני הלחלוחית ופסולים לעצי מערכה ושוברים הקרדומות ולכך נקרא אותו יום תבר מגל וזהו שהשיב לו הקב"ה כל מי ששיבר קרדומו יבא אצלי הכוונה בזה שהשיב לו מטונך ר"ל אפילו לסברתך דתפלה לבד מועיל לפי שישראל נמשלו לתולעת וא"ה לארז הא התולעת אינה מכה בארז בכל עת אלא זמנה מט"ו באב שהוא עת שמשברין הקרדומות כ אי אפשר לומר בכל עת שתרצה להתפלל תכהו בשבט פיך, אלא לכל זמן ועת לכל חפץ כשם שיש עת לתולעת והיינו מיום ששוברין את הקרדומות כך יש עת וזמן לגאולה, ואז יתקבל תפלתם אז

תקרא ואני אענה תשוע ואני אשמע וזהו שרמז לו במה שאמר לו כל מי ששיבר קרדומו יבא אצלי ר"ל מי ששיבר קרדומו מחמת שתש כחה של חמה וכבר שלט התולעת בארז יבא אצלי והיינו כדבעינן למימר לקמן בסייעתא דשמיא ודוק:

ונראה שסוד הגאולה גילה לו ע"פ מה דאיתא במדרש ילקוט פרשת לך לך בשם פרקי ר' אליעזר וז"ל הנס השביעי אחר הדברים האלה היי' דבר ה' אל אברהם וכו' ר' אליעזר אומר הראה הקב"ה לאברהם אבינו בין הבתרים מושלן ואובדן וכו' עז משולשת זו מלכות יון וגו' ואיל זו מלכות מדי ופרס וגוזל אלו ישראל וכו' וירד העיט על הפגרים זה דוד בן ישי שנמשל כעיט העיט צבוע וכו' היי' אברהם יושב מניף עליהם בסודרו כדי שלא ימשול בהן העיט עד שבא הערב ר' אליעזר בן עזריא אומר מכאן אתה למד שאין מושלן אלא יום אחד מיומו של הקב"ה אמר לו ר' אליעזר בן ערך כדבריך שנאמר נתנני שוממה כל היום דוה חוץ משתי ידות שפה תדע לך שהוא כן בא וראה כשהחמה נוטה לבא במערב שתי ידות שעה תש אורו ואין נוגה לו וכן עד שלא יבא הערב יצמח אורו של ישראל שנאמר והי' לעת ערב והי' אור וגו' ובמדרש ילקוט בפרשת בראשית ובכמה דוכתי איתא דעשו נמשל לחמה ויעקב ללבנה את המאור הגדול ועשו בנה הגדול ואת המאור הקטן ויעקב בנה הקטן לכך עשו מונה לחמה ויעקב מונה לירח ודוד נמשל לשמש ולירח שנאמר כסאו כשמש נגדי כירח יכון לעולם ובירושלמי תענית דף ס"ט ע"ג שיום ט"ו באב זמן קציצת כל העצים ומפורש שם דבאותו היום החמה חזקה מאוד יותר משלפניו ולאחריו ולכאורה הוא נגד הגמרא בבלית שהובא לעיל שאותו יום תשה כחה של חמה אמנם יש לפרש דאלו ואלו דברי אלהים חיים דוודאי אותו היום אור של החמה חזקה מאוד אלא שסמך לעת ערב תש כחה של חמה והיינו ממש כמו שהובא לעיל בפרקי ר"א כשתש כח של חמה לפנות ערב ר"ל ממשלתו של עשו שהוא מונה לחמה ומאותו העת שולט תולעת ועקב ואז תועיל התפלה על הגאולה ובאותו עת וירד העיט זה דוד והיינו כשתשש כחה השמש שהוא לפי הנמשל בט"ו באב אז נתמלא הסיהרא ומקבל יעקב הממשלה מעשו ע"י העיט שהוא דוד לפי שדוד נמשל ג"כ לשמש כמש"ה כסאו כשמש והעיט יש לו שס"ה גווינין כמנין ימות החמה וזהו שרמז הכתוב בישעי' סי' י' והלבנון באדיר יפול ויצא חוטר מגזע ישי והיינו לפי מה דאיתא במדרש איכה שמשיח בן דוד נולד באב וזה שאמר והלבנון כוונתו מי שנמשל לארז אשר בלבנון כמו שאמר הכתוב הנה אשור ארז בלבנון באדיר יפול ר"ל ביד מלך המשיח ואימתי ויצא חוטר מגזע ישי הכוונה באותו חודש שנולד המנחם כמ"ש חז"ל בחלק מה שמו של משיח מנחם שמו והיינו בט"ו מנחם אז ישלוט העי"ט שיבא מגזע דוד לעת ערב כשתש כחה

של חמה וכמו שהובא לעיל במדרש שבא העיט בשחרית והשיבו אברהם שיבא לעת ערב והיינו ממש כדברי הירושלמי שאותו היום ר"ל היום של הקב"ה שהוא אלף שנים חזק החמה מאוד ולעת ערב זמן קציצת כל העצים ר"ל עצים אשר בלבנון היינו הארזים הידועים והיינו בחודש מנחם שבו נולד המנחם ומזלו של החודש הוא אריה לפי שדוד הוא משבט יהודא שנמשל לאריה כמש"ה גור אריי יהודא וגו' זהו שאמר הכתוב עוד חזון למועד היינו ט"ו באב שהוא יום טוב כמו שהובא לעיל ומועד פירושו יום טוב כמו שדרשו חז"ל קראו עלי מועד דפי' א טוב וכה"ג דרשו במדרש למועד אשר אמר (גבי אברהם בפ' וירא כתיב) היינו ליום טוב וז"ש ויפיח לקץ ר"ל הגיע הזמן להקצץ כמו שדרשו חז"ל בפ' נח על פסוק קץ כל בשר וגו' הגיע זמנם להקצץ ה"נ פרושו שהגיע הקן להקצץ הארזים והיינו לפי הירושלמי שאותו יום הוא זמן כריתות העצים וז"ש עוד חזון למועד ר"ל לאותו מועד כמש"ל וקרוב הדבר לשמוע שלכך עשו י"ט לפי שאותו יום הוא רמז על העתיד כמו שנתבאר והיינו דאמרו בגמרא ר"א הגדול אימר מחמשה עשר באב תשש כחה של חמה ואיהו ר' אליעזר שחיבר פרקי ר"א ואזיל לשיטתי' וזהו שאמר מחמשה עשר ואילך אבל אותו היום עדיין יש כח לחמה עד ערב כמו שמפורש בהדיא במדרש ילקוט והובא לעיל וזהו נמי דסמיך התם בילקוט לכל הנביאים נראה להם בחזון ולאברהם נגלה לו במראה ובחזון וכו' הכוונה בזה שגילה לו והראה לו יום ט"ו באב שהוא יום תבר מגל שעליו נאמר עוד חזון למועד לפי שהוא יו"ט כמש"ל וזהו שאמר הקב"ה לחבקוק כל מי ששיבר קרדומו ובא אלי שלא תאמר שהתפלה מועלת בלא עת אלא יש עת כמו שיש עת לתולעת כמו שנתבאר ודוק היטב ישמע חכם ויבין מדעתו דבר מתוך דבר כי א"א לפרטם:

(הג"ה** ועל פי זה יש לפרש שזהו נמי שהשיב לו הקב"ה. כתוב אלף בלוח הכוונה בזה שהשיב לו כתוב אלף שנים שהוא יומו של הקב"ה באותו לוח שציירת הצורה והיינו כמו שנתבאר לעיל שצר צורה על הלוח ע"ד מה שדרשו חז"ל על פסוק אם דלת היא נצור עלי' לוח ארז לכך השיב לו הקב"ה כתוב אלף על אותו לוח אלף שנים שהוא יומו של הקב"ה, ולבסוף אותו יום לעת ערב אז ש הוא זמן הגאולה ויועיל התפלה וק"ל ע"כ ההג"ה.)** ועל פי זה יבואר מה שאמר במדרש התחיל צווח. עד אנה ה' וגו' פירש דבלא זאת סבר שהקב"ה ישמע תפלתו מיד ויפנה אותו כמש"ה ואצפה והיינו כמו שנתבאר לעיל שהי' מצפה ומחכה שיעשה הקב"ה בקשתו אבל עכשיו ששמע שהרחיב לו הקב"ה הזמן התחיל לקרוא תגר והי' אומר בלשון למה תראני און ועמל וגו' ממש כמו שאמר משה למה הרעת לעם הזה וגו' והיינו כמו דאיתא במ' רבה סוף פרשה שמות על

פסוק זה שאמר משה להקב"ה למה וגו' בנוהג שבעולם בשר ודם האומר לחבירו למה אתה עושה כן הוא כועס עליו אלא אמר משה לפני הקב"ה נטלתי ספר בראשית וקראתי וראיתי דור המבול האיך נדונו ומדת הדין היתה וכו' העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו וכו' וזהו נמי שאמר חבקוק עד אנה ה' שועתי לא תשמע למה תראני וגו' ואמר הכל בלשון יחיד כלומר למה נשתנה דור שלי משאר דורות וכדמסיק ה' שמעתי שמעך יראתי פעלך בקרב שנים וגו' אלוה מתימן יבא וגו' עמד וימודד ארץ וגו' וכל הענין מדבר בדור שיצאו ממצרים הכוונה בזה שטען מפני מה הועילה תפלת הדור ההוא כמו שנאמר ויצעקו בני ישראל וגו' ושמעת תכף תפלתם והיית מדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות קודם הקץ ומפני מה נשתנה מדת הדין עלי שאתה לא תשמע לתפלתי ואתה מרחיב את הקץ וז"ש ה' פעלך בקרב שנים חייהו בקרב שנים וגו' ולכך צווח עד אנה ה' וגו' למה תראני און ועמל תביט וגו':

והאי סברא שהקדמנו לעיל מה דאיתא במדרש שבזכות האמנה שהאמינו ישראל בהקדוש ב"ה נגאלו ונשמע תפלתם כמו שנאמר ויאמן העם וגו' סברא זו לא עלתה על דעתו של חבקוק דלא מסתברא לי' שזכות האמנה יהי' גדול כל כך. ואף שמקרא מלא דיבר הכתוב אתי מלבנון כלה תשורי מראש אמנה (והיינו לפי מה דאיתא במדרש בכמה דוכתא שדורות הראשונים היו יודעים כל התור' כולה ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש וגדולה מזו אפילו לדורות שהי' קודם מ"ת היו גלוי וידוע להם כל התורה כולה עם פרושין ודקדוקים ועיין בפ' ויגש מה שבארנו מענין זה) ואפ"ה לא הבין דפרושו תשורי מראש אמנה בשביל זכות אמנה (ואף דבאמת דרשו חז"ל כן היינו לפי שראייתם מדכתיב וצדיק באמונתו יחי' ואיהו בעצמו אמר מקרא הזה אמנם עדיין לא אמר עד ששמע מפי הקדוש ב"ה שהאמנה הוא דבר גדול כמו שיתבאר לקמן בס"ד) לכך סבר בדעתו שבזכות תפלה לבד ניצלו ישראל ממצרים ועל זה קרא תגר ואמר בלשון למה תראני וגו' כמש"ל ודו"ק:

על זה כא התשובה ואמר לו הקב"ה הוי רב את יוצרו וחרש את חרשי אדמה בן תורה אתה ולא עם הארץ כתוב אלף בלוח וכו' ויבואר ע"פ מה דאיתא במסכת מכות דף כ"ד ע"א דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה מסיני וכו' שנאמר תורה צוה לנו משה וגו' תורה בגימטריא תרי"א ושני דברות מפי הגבורה שמענום הרי תרי"ג וכו' בא דוד והעמידן על אחד עשר וכו' בא ישעי' והעמידן על שש וכו' בא מיכה והעמידן על שלש וכו' חזר ובא ישעי' והעמידן על שתים שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה ובא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר צדיק באמונתו יחי' ע"כ ופרש"י והעמידן על אחד

עשר שבתחלה היו צדיקים והיו יכולין לקבל עול מצות הרבה אבל דורות האחרונים לא היו צדיקים כל כך ואם באו לשמור כולם אין לך אדם שיזכה ובא דוד והעמידן וכו' כדי שיזכו אם יקיימו י"א מצות הללו וכן כל שעה הדורות שלמטה הולכים ומתמעטין. ואולם בעל מידות אהרן דף ל"ו ע"ד פירש חס ושלום שלא באו הנביאים הללו לחסר מן המצות ה' ולמעט אלא שהיו מבקשין דרך קצר לכלול את כל תרי"ג מצות למנין מועט כמו הלל שכלל כל התורה כולה במדה אחת כדאיתא בשבת דף ל"א ההוא דאתי לקמי' דשמאי ואמר גיירני על מנת שתלמד לי כל תורה כולה בשעה שאני עומד על רגל אחת וכו' בא לפני הלל אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד (והיינו ואהבת לרעיך כמוך) ואידך פרושא הוא זיל גמור כו' וזה שהשיב לו הקב"ה הוי רב את יוצרו שאתה אימר ומה אשיב על תוכחתי לפי דאת סבירא לך דבתפלה לבד נענו ישראל במצרים הלא בן תורה אתה ולא עם הארץ ולמה לא תוכל להשיג שבמצרים נענו בזכות האמנה וזהו כתוב אל"ף בלוח הכוונה בזה הלא אתה בעצמך תעמוד התורה שעולה לחשבון תרי"א אתה תעשה רק א' מצוה כוללת והיינו כתוב אלף ר"ל אלף במספר שהוא עולה אחד וז"ש בלוח ר"ל בלוחות שכתב משה שעליו הי' כל תורה כולה כדאיתא במדרש רבה שיר השירים על פסוק ידיו גלילי זהב אלו הלוחות הברית וכו' ר' יהושע אומר בין כל דיבור ודיבור פרשותי' ודקדוקים של תורה היו כתובים וכו':

הרי לפניך שכל תרי"ג מצות ופרושי' היו כתובין על הלוחות ואתה תעשה כלל אחד והיינו צדיק באמונתו יחי' לפי שעקר התורה היא האמונה ולכך נגאלו ישראל ממצרים אף אתם אם תקיימו מצות האמונה כמו במצרים ואף על פי כן יתמהמה הגאולה אז תשאלני הודעני את הקץ וזהו שאמר כתוב א' על לוח ואחר כך תאמר הודעני את הקץ. וזהו שמסיים המדרש וכן הוא אומר ויענני ה' ויאמר כתוב חזון ובאר על הלוחות וה"פ כתוב חזון ל החזון שלך שהיא צדיק באמונתו יחי' והיינו מצוה א' אמנם אם תקשה לך והלא תרי"ג מצות היו כתובין על הלוחות על זה בא הכתוב כמתרץ ובאר הלוחות י"ל מה שהיו על הלוחות היינו פרושים נינהו ממש כמו שהשיב הלל והובא לעיל ואידך פרושא נינהו זיל גמור ה"נ עיקר המצות היא האמונה שהיא מצוה כוללת כל המצות ומה שהי' כתוב על שני לוחות האבנים היינו ובאר על הלוחות היינו פרושא כמש"ל ודוק היטב:

וזה כוונת רש"י בחומש שהובא לעיל אל בני ישראל ויסעו כדי האמונה שהאמינו בו דקדק כדי האמונה לפי שהאמונה היא שקולה נגד כל התורה לפי שכל גופי תורה תלויין בה (כמו ואהבת לרעיך וגו') ועל ידי כן תכו לקריעת ים סוף והיינו יציאת מצרים וזהו

נמי שאמרו במדרש והובא לעיל אתי מלבנון מן המלכיות תשורי מראש אמנה ר"ל ע"י זכות אמנה יזכו לגאול' כמו שהשיב הקב"ה לחבקוק וזהו שמסיים בעל המדרש היא האמונה שישראל נוחלין בה על פי מה דאיתא במדרש ילקוט פרשת בא והובא ברש"י ריש התורה אמר ר' יצחק לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם וגו', ולמה פתח מבראשית כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים בעבור ישמרו תורתי וגו' שאם ואמרו האומות לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה עממים וכו' הרי שמעינן מזה שבזכות התורה נוחלין ישראל את הארץ (וזהו שאמר הכתוב תורה צוה לנו משה מורשה ר"ל תורה היינו תרי"א צוה לנו משה לפי ששני דברות מפי הגבורה שמענום ואינם מן החשבון לכך מורשה קהלת יעקב הכוונה בזה לפי שעל ידי התורה ירשו ישראל את הארץ כמש"ל), ולפי מה שהובא לעיל שבא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחי' א"כ אחר דורו של חבקוק ראוי לירש את הארץ על ידי האמונה לבד והיינו לעתיד וזהו שאמר היא האמונה שישראל נוחלין בה כלומר שהיא עומדת במקום תורה כמש"ל ולכך ינחלו לעתיד הארץ בזכות האמונ' וזהו שמסיים וכן הוא אומר וצדיק באמונתו יחי' היא החזון שראה חבקוק על גאולת הגליות כמו שהשיב לו הקדוש ב"ה ונתבאר לעיל ודוק (וקרוב הדבר לשמוע דלכך נקראת ארץ ישראל ארץ צבי לפי שראשי תיבות של פסוק צדיק באמונתו יחי' הוא צב"י רמז בזה על ידי האמונה ינחלו ארץ צבי וק"ל:

ומעתה ובאר מה שמסיים המדרש אמר לו הקב"ה כשאמרתי בגלות ראשונה. כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה לא היו מאמינים אלא היו אומרים בנו בתים ושבו וכיון ששלמו שבעים שנה כתיב כה אמר כורש מלך פרס וגו' הכוונה בזה שהקב"ה הי' רוצה להוכיח לו שבזכות האמונה יזכו לגאולה שהרי בגלות בבל נתאחרו מלגאול על ידי שלא היו מאמינים ונקדים מה דאיתא במסכת מגילה דף י"ב ע"א דפריך מכל מקום קשי' קרא אהדדי כתיב לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' (דמשמע מיום שנטלה בבל המלכות) וכתיב למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה וגו' (דמשמע מחרבן ירושלים שבעים שנה) ומשני לפקידה בעלמא וכו', וכתיב כה אמר מלך פרס וכתיב מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל וגו' יע"ש בסוגיא ותוכן הדברים הם אלו לפי ששבעים שנה מיום שנטלה בבל המלכות כלים י"ח שנה קודם שבעים שנה. לחרבן ירושלים שהיא שנת נ"ב לחרבן הבית ובאותו זמן הי' קצת גאולה כמו שאמר כורש מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל ואחר כך נתבטלה הגאולה ולא כלו עד אחר י"ח שנה שהיא שנת ע' לחרבן הבית (וע"ש ברש"י ובחדושי אגדות שהוכי' שהי' אותו זמן התחלת הגאולה) וזה

שאמר במדרש אמר הקב"ה כשאמרתי לך בגלות ראשונה. כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה וגו' והיינו י"ח שנה מקודם הי' ראוי להיות הגאול' כמש"ל לא היו מאמינים אלא אמרו בנו בתים ושבו והיה ראוי להיות הגאולה כמו שאמר כה אמר כורש וגו' והתחיל להיות הגאולה ונתבטל' ולא הית' אלא פקידה בעלמא והיינו לפי שלא היו מאמינים לכך נתאחרה הגאולה ואלו היו מאמינים הי' נגאלין בעת ההיא:

הרי שבזכות האמנה הי' ראוין לגאולה. אף קודם זמנו ובשביל שלא האמינו נתעכבו עד הזמן למלאת לחרבות ירושלים וגו' על כל פנים לא איחר הקב"ה את הקץ אף עכשיו אם יאמינו נגאלין קודם זמנם והיינו בזכות האמנ' ואם לאו לכשיגיע הקץ אני גואלם וכן הוא אומר כי יום נקם בלבי וגו' רמז בזה על יום תבר מגל וכמו שנאמר עוד חזון למועד וכמו שנתבאר לעיל באריכות שהוא מרומז על ט"ו באב לעת ערב שתש כחה של חמה וכדיליף ר' אליעזר בן עזריא מפסוק כל היום דוה ודוק היטב הפוך בה והפוך בה:

ועל פי דברים האלה יבוארו, המשך הפסוקים בחבקוק סי' א' למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס נגדי וגו' על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר צדיק על כן יצא משפט מעוקל וגו' והנה הנבוא' הזאת הית' קודם שאמר לו הקב"ה כתוב אלף בלוח דהיינו מצוה אחת שהיא כוללת כל תרי"ג מצות שהיא האמונה שהרי מה שאמר וצדיק באמונתו יחי' הוא בסי' ב' וכמו שנבאר לקמן הפסוקים על הנכון בס"ד וכבר הקדמנו דקודם שבא חבקוק חזר ובא ישעי' והעמיד על שתים שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה ולפי שמתחלה סבר חבקוק שהגאולה אינה באה אלא בזכות הדור לכך אמר עד אנה אזעק וגו' ר"ל לא הי' לעולם סוף וקץ לגאולה וזה שאמר למה תראני און ועמל תביט ופי' הרד"ק למה לא תראה להם שתבערם מן הארץ וכן אמר דוד אתה עמל וכעס תביט כן נמי אמר חבקוק למה תראה עמל וגו' ע"כ תפוג תורה הכוונה בזה לפי שבדורו נתמעט כוחן ולא הי' אפשר להן לקיים כל תרי"א מצות כמו שפירש"י והובא לעיל וזהו שאמר, ע"כ תפוג תורה שצוה משה דהיינו תרי"א. ואם תאמר הא אפשר לקיים שני מצות שהעמיד ישעי' דהיינו משפט וצדקה על זה בא הכתוב כמתרץ כי הרשע מכתיר צדיק שלא לשפוט צדק ועל כן יצא משפט מעוקל ואי אפשר לשפוט צדק (וכשאין משפט אין צדקה כמ"ש בסנהדרין דף ו' כתיב ויהי דוד פושה משפט וצדקה משפט לזה שהחזיר לו ממונו וצדקה מה שהוציא גזילה. מתחת ידו וכו') וכל כך למה לפי שאתה און ועמל תביט ואין אתה מבער את הרשעים מן הארץ ועל זה אמר עד אנה ה' וגו' ודוק היטיב:

ומעתה לא נפלאת ולא רחוקה היא ממך לפרש המשך הפסוקי' בחבקוק בסי' ב' על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי. ויענני ה' ויאמר כתוב חזון ובאר על הלוחות וגו' כי עוד חזון למועד ויפיח לקץ ולא יכזב ואם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר והנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחי' וגו' וכבר נתבאר שכוונת חבקוק הי' שהקב"ה ישיב לו מיד כמו שהובא לעיל במדרש שאמר אינני זז מכאן והיינו עד שתרחם על בניך כמו שעשה חוני המעגל במסכת תענית והובא לעיל ולכך הי' מצפה ומחכה שיענהו הקב"ה תכף וזהו שאמר הכתוב על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור והיינו כמו שדרשו חז"ל במדרש שצר צורה. והיינו שהמשיל את ישראל לתולעת המכה בארז תכף בהגיעו אליו ולכך דימה שתפלתו יעשה פירות תכף כמו בגאולת מצרים. והשיב לו הקב"ה כתוב חזון והיינו אותו החזון שאמר לו בסיפי' דקרא וצדיק באמונתו יחי' הכוונה בזה שהודיע לו מה שנגאלו ישראל ממצרים היינו בזכות האמנה לפי שהיא שקולה נגד כל התורה שהיא כוללת כל התורה ואידך פרושא ננהו וזהו ובאר על הלוחות. וא"כ מה שאתה תצפה שתבא בקשתך אינה טובה כמ"ש גבי עיון תפילה שמהרהר ומצפה שהקב"ה יעשה בקשתו ותוחלת ממושכת מחלת לב וז"ש כי עוד חזון למועד ואינן נגאלין אלא בזכות אמנה כדסיים בקרא לבסוף כדבעינן למימר לקמן. והיינו לפי שיש עת וקץ לגאולה ע"כ תאמינו ותחכו לו ובזכות זה אתם נגאלין אבל לא להתאמץ ולחזיק בתפלה שיענה הקב"ה ויגאול אותנו מיד וזהו דסמיך לי' ויפח לקץ ולא יכזב ודרשו חז"ל במסכת סנהדרין דף צ"ז ע"ב תיפח עצמן של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא (משיח) שוב אינו בא אלא חכה לו שנאמר אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר ולכאורה יפלא הדבר מאוד דקשי' רישא לסיפי' דמתחילה אמר אם יתמהמה משמע שיאחר ובסוף מסיים ולא יאחר ולדרכינו הכי פרושו אם יתמהמה ואז בזכות האמנה והבטחה בא יבא כי לא יאחר והיינו ממש כמו שאמרו חז"ל שם דף צ"ח זכו אחישנה לא זכו בעתה והיינו שהקדים ויפח לקץ תיפח רוחן של מחשבי קיצין ר"ל לפי שעושין קץ לגאולה בחשבונם ואין להם בטחון ואמנה שיבא בתוך זמן ההוא אין להם זכות אמנה וממילא מאחרים זמן הגאול' וזהו שהקדים הכתוב ואמר עוד חזון למועד ר"ל לפי שיש עוד עת לגאולה א"כ שייך בי' אמנה ובטחון בהקב"ה וזהו למי שמסיים הכתוב הנה עפלה לא ישרה וצדיק באמונתו יחי' ולכאורה יפלא הדבר מה דבר והיפוכו הוא דקאמר עפלה לא ישרה וקאי על הרשעים כמו שמתרגם התרגום ואחר כך אמר וצדיק באמונתו משמע שהוא היפוך ממה שאמור אצל רשעים לא ישרה ודבר זה צריך ביאור. ולדרכינו יבואר על פי מה

דאיתא באבות דר' נתן רבי אומר איזה דרך ישרה שיבור לו האדם יחזיק באמונה שנאמר עיני בנאמני הארץ וגו', א"כ שמעינן שהאמונה היא דרך ישרה באדם:

ועפלה הוא לשון איחור ע"פ מה שפירש רש"י גבי ויעפילו לעלות ההר וגו' ויעפילו בעי"ן כמו אפל באל"ף ואפל הוא לשון איחור כמו שנאמר כי אפילות הנה וגו' וזה שאמר הכתוב הנה עפלה וגו' והיינו לפי שכבר הזהיר על הבטחון והאמונה כמו שאמר אם יתמהמה חכה לו כי כא יבא ולא יאחר ור"ל אף על פי שיאחר לבא חכה לו וכמו שנתבאר לעיל לפי שהעיקר היא האמונה ובזכות האמונה ובטחון ישראל נגאלין אך פן תאמר ולמה מאחר הגאולה על זה בא שכתוב כמתרץ הנה עפלה ר"ל האיחור הוא בשביל לא ישרה נפשו הכוונה בזה לפי שהרשעים אינם הולכים בדרך ישרה שהיא האמונה כמו שהובא לעיל (ויש לפרש נמי על גלות בבל שמתחלה היי ראוי הגאולה לבוא להם בשנת ע' למלכות בבל שהיא שנת ניב למלאות חרבות ירושלים ואחר כך נתאחרה הגאולה עוד י"ח שנים כמו שנתבאר ולמה נתאחרה הגאולה להם לזה אמר הכתוב הנה עפלה הכוונה בזה מה שאיחרה הגאולה היינו משום לא ישרה נפשו שלא הלכו בדרך ישרה שהיא אמונה כמו שנתבאר והם לא היו מאמינים אלא אמרו בנו בתים וכו' כאשר הובא לעיל וזאת מביא הכתוב לראי' שהאמנה מדה גדולה היא ובזכות ישראל נגאלין שהרי נתעכבה הגאולה כשהיו ישראל בגלות בבל לפי שלא האמינו וזהו שאמר הנה עפלה לא ישרה נפשו) אבל הצדיקים הולכים בדרך ישרה ר"ל שמאמינים ותולים בטחונם בהקב"ה הם יזכו לגאולה וזהו שמסיים וצדיק באמונתו יחי' ויראה את הגאולה והיינו לפי שהגאולה היא בזכות האמנה. ולפ"ז הוי שפיר דבר והיפוכו דמתחלה אמר לא ישרה נפשו ומסיים וצדיק באמונתו יחי' ודוק היטב הפוך בה והפוך בה ישמע חכם ויוסף לקח טוב:

וזהו שאמר הכתוב אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא פירש רש"י אל אמונה לשלם לצדיקים לעולם הבא ואף על פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן דבריו. ולדרכנו הכי פרושו לפי מה שנתבאר שאמנה הוא דרך הישר וזהו שאמר אל אמונה ר"ל שהקב"ה הוא נאמן לשלם שכר אף על פי שהוא מאחר התשלומין אך על זה קשה ולמה ממתין כל כך על זה בא הכתוב כמתרץ צדיק וישר הוא הכוונה בזה לפי שהקדוש ב"ה צדיק וישר רוצה להדריך את יריאיו בדרך הישרה שהיא האמונה כמש"ל לכך הוא מאחר שכרן כדי שיבטיחו ויאמינו בה' וק"ל:. וזהו נמי שאמר הכתוב עיני בנאמני לשבת עמדי לפי שהוא בעל אמונה ראוי לשבת עם הקב"ה שהוא נקרא אל אמונה וק"ל. ובזה תבין ותשכיל מה שאמרו עוד שם במדרש ילקוט בחבקוק שהי' חבקוק מהרהר אחר מידותיו של הקב"ה

אמר לי' אחרי אתה קורא תגר לא כן כתיב אל אמונה ואין עול וכו' הכוונה בזה לפי שהי' חבקוק מהרהר איך הקב"ה לפי שמאחר שכרן של צדיקים כמו שמפורש על זה השיב לו הקב"ה לא כן כתיב אל אמונה, ר"ל שהוא נאמן לשלם שכרן ומה שהוא מאחר היינו בשביל טובתן שיהיו בפלי אמונה לפי שהאמונה היא מצוה שכל גופי התורה תלוין בה והיינו כמו שהשיב כתוב אלף בלוח ונתבאר לעיל וכן השיב לו כאן כמש"ל ודוק:
(ועיין בפ' דברים ותמצא אופן אחר למדרש זה):
סליק מגילת רות

מגילת איכה

איכה ישבה בדד הפיר רבתי עם וגו' בכו תבכה בלילה וגו' כדי לחבר הפסוקים אלו נקדים מה דאיתא במגילה דף ו' ע"א כרך גדול וירושלים אם יאמר לך חרבו שתיהן או ישבו שתיהן אל תאמן שנאמר אמלאה החרבה וגו' וכתיב ולאום מלאום יאמץ וגו' וכה"ג אמרו חז"ל בכמה דוכתי לא נתיישבה אותו כרך גדול אלא מחורבנה של ירושלים. וביומא דף כ' אמרו מפני מה אין הקול נשמע ביום כמו בלילה מפני קול המונו של אותו כרך וזה שאמר הכתוב איכה ישבה בדד העיר ר"ל ירושלים ישב' בדד בלא עם שהית' רבתי עם ועי"כ נתמלאה אותו כרך והמונה גדול ולכך אין הקול נשמע ביום כמו בלילה על כן בכה תבכה בלילה וק"ל:
טבעו בארץ שעריה וגו' פירש"י בשם מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטו בהם אויבים וטבעו בארץ ורבותינו אמרו לפי שהיו מעשה ידי דוד לפיכך לא שלטו בהם אויבים. ע"כ:
ובתוספת קידושין דף ל"א ע"ב דיה אסתייעא מילתא ודריש מזמור לאסף באו גוים בנחלתך כו' כתבו בשם מדרש אגדה שאמר אסף שירה על שטבעו בארץ שעריה משל לשפחה שהלכה לשאוב מים מן הבאר ונפל כדה לבאר והיתה מצטערת עד שבאת שפחת המלך לשאוב מים בכלי של זהב ונפל אותו כלי לבאר התחילה הראשונה לשורר ואמרה מי שיוציא אותו של זהב יוציא גם את כדי עמו כך בני קרח שהיו בלועים כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה דמי שיוציא את השערים יוציא גם אותנו לכך אמר אסף מזמור שהוא ממשפחת קרח ע"כ:
על פי הדברים האלה נראה לפרש מה שאמר הכתוב בתלים סימן ל' מזמור שיר חנוכת הבית לדוד ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי וגו' ואיתא במדרש וכי דוד חנכו והלא שלמה חנכו כו' אלא הענין הוא לפי דקיימא לן דכל דבר שסופו לחרוב אין עושין

חנוכת הבית וכהאי גוונא אמרו רז"ל הבונה בית בשרון ולא חנכו אינו חוזר מעורכי המלחמה כו' ואיתא בילקוט ספר מלכים סי' ג' בשם סדר עולם ויאהב שלמה את ה' וגו' עד שלא התחיל לבנות את הבית אבל משהתחיל לבנות את הבית ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד כתיב כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת מן היום אשר בנו אותה כו' וכן ארז"ל בכמה דוכתא דמיד נגזר על המקדש שיחרב ולכך לא אמר הכתוב חנוכת הבית לשלמה לפי שסופו לחרוב ואין עושין ע"ז חנוכה ואמר חנוכת הבית לדוד היינו על הדלתות שהיו מעשה ידי דוד דבהן שייך לומר חנוכת הבית לפי שאין סופן לחרוב אלא טבעו בארץ ונבלעו במקומן והיינו דקאמר מזמור שיר חנוכת הבית ע"ד מה שאמר אסף מזמור שירה על שטבעו בארץ שעריה ומה שאמר על הדלתות חנוכת הבית היינו ע"ד מה שאמרו רז"ל בכמה דוכתי אין המצוה נקראת אלא על מי שגומרה הוא הדין כאן לפי שהדלתות הם סוף כל בנין הבית (כדרך שאמר הכתוב ובצעירו יציב דלתיה וכן קיימא לן גבי העמיד דלתות בנכסי הגר קנה) לכך שפיר מקרי חנוכת הבית ודוק היטיב:

ואפשר לפרש ג"כ על דרך זה מה שאמר הכתוב ארוממך ה' כי דליתני קאי נמי על הדלתות שחלקו כבוד לארון כמו שאמר הכתוב שאו ספרים ראשיכם וגו' ומכח זה זכו שנטבעו במקומן ולא נחרבו כדאיתא במדרש שהקדמנו לעיל והיינו דקאמר ולא שאחת אויבי לי פירוש שלא שלטו בהן ידי אויבים כדאמרן:. ואמר עוד ה' העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור וגו' היינו ע"ד שהקדמנו לעיל דבני קרח שהיו בלועים כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו מי שיוציא את השערים יוציא גם אותנו כו' והיינו דקא מסיים ואמר זמרו לה' חסידיו וגו' ר"ל זמירות ודאי מיבעי לי' דשפיר אמרו בני קרח שיר מזמור לאסף כיון שטבעו בארץ שעריה וכדאמרן כן אמר כאן מזמור שיר חנוכת הבית ה' העלית משאול נפשי לפי שטבעו שערים בארץ ועתיד הקב"ה להעלותם אז יעלה נפשי משאול ומתחתיות בור ודוק היטיב:

ואגב נבאר מה שאמר הכתוב בתלים כ"ד שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד וגו' ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

ה' המקרא הזה אומר דרשוני דמתחלה סתם דבריו ואמר מלך הכבוד וחזר ועשה עצמו כשואל ואמר מי זה מלך הכבוד וע"ז משיב לעצמו ואמר ה' צבאות הוא מלך הכבוד וכו' זה הוא אך למותר מתחלה הוי לי' למימר בקיצור ויבא ה' צבאות וגו' דאז לא הוי צריך לפרש יותר:

ורז"ל תירצו קצת קושיא זו ופרשו דשלמה אמר שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד והיו השערים סבורים שעל עצמו הוא אומר ואמרו מי הוא זה מלך הכבוד והשיב להן ה' צבאות וגו' אמנם אין המקרא יוצא מידי פשוטו דהמשמעות הוא שכל הענין הוא דברי שלמה תו יש לדקדק למה הזכיר כאן תואר זה שהקב"ה הוא מלך הכבוד מה ענין המלכות לכאן:

ונראה לפרש ע"ד מה דאיתא בגמרא ריש מסכת עירובין מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט ר' יהודא אומר אינו צריך ומפרש בגמרא דרבנן סברי דשיעור גובה הפתח הוא עד כ' אמה וילפי לה מפתחו של היכל וכל פתח שהוא יותר מכ' אמה אין זה פתח אלא פרצה ור' יהודא מכשיר דגמיר מפתחי של מלכים דדרך פתחי מלכים לעשותן יותר מכ' עד מ' ונ' אמה:

מעתה נאמר דכאן רצה שלמה לומר שאו שערים ראשיכם וגו'. אך מדאגה מדבר פן לא יתרצו בדבר זה דמאחר שפתח האולם הי' כ' אמה וכשינשאו השערים ראשיהם א"כ הוי יותר מכ' ויתבטלו מתורת פתח והוי כפירצה לכך הקדים ואמר ויבא מלך הכבוד הכוונה בזה דאין כאן בית מיחוש אף אם יהיו יותר מכ' דמאחר שמלך הכבוד יבוא ודרך פתחי מלכים לעשותן יותר מכ' אמה כדאמרן ואפי' הכי יש להן תורת פתח ולא פירצה דזהו כבודן של מלכים:

וכיון שכן הוצרך לפרש את דבריו ואמר מי זה מלך הכבוד ה' צבאות וגו' ודוק היטיב כי נכון הדבר מאוד בע"ה:

איכה ישבה בדד העיר וגו' היתה כאלמנה ואיתא במדרש איכה פתיחתא רבתי ר' אבהו פתח כתיב והמה כאדם עברו ברית זה אדם הראשון כשעבר על צוויי דנתי אותו בגירושין שנאמר ויגרש את האדם וגו' וקוננתי עליו איכה שנאמר ויקרא ה' אל האדם ויאמר לו איכה וגו' איכה כתיב אף בניו כשעברו על צוויי דנתי אותם בגירושין שנאמר מביתי אגרשם וקוננתי עליהם איכה ישבה בדד עכ"ה:

לכאורה יש לתמוה מה שאמר וקוננתי עליהם איכה מאי נפקא מינה ומה עונש הוא שהי' מקונן עליהם איכה:

תו קשה דקאמר היתה כאלמנה הרי לאו כאלמנה הם אלא כגרושה:

ונקדים מה דאיתא בגמרא סנהדרין דף ק"ד ע"א איכה ישבה בדד אמר ר' יוחנן מפני מה לקו באיכה מפני שעברו על ל"ו כריתות שבתורה גם כאן יש לדקדק מה שאמר מפני מה לקו כו' מה ענין לקותא לכאן הוי לי' למימר מפני מה נענשו או שאר לשון כיוצא בו למה אמר דוקא מפני מה לקו:

ונראה לפרש ע"ד מה דאיתא בטור אבן העזר סי' קמ"א ובב"י שם גבי הא דק"יילן לקתה האשה חייב הבעל לרפאותה ואם אמר לה הרי גיטך וכתובתך רפאי עצמך מכתובתיך פטור פ"כ:

וא"כ הכי קאמר מפני מה לקו באיכה דהרי יש כאן תרתי לריעותא דבשלמא לקיון אחר הרי בעלה חייב לרפאותה אבל כיון שאמר איכה היינו כאדם הראשון שדן אותו בגירושין [דכ'] בי' ויגרש אותו וכן דן את ישראל בגירושין א"כ פטור מלרפא אותם וזהו שדקדק ואמר מפני מה לקו באיכה ר"ל דע"י איכה שדן אותם בגירושין יש להם לקותא דבשלמא גבי אלמנה קיימא לן אם לקתה מתרפאת מנכסיו רפואה שאין לה קצבה מה שאין הגרושה דפטור לגמרי. לזה קאמר מפני שעברו על ל"ו כריתות (גימטריא איכה) לכך דן אותם בספר כריתות ר"ל בגט גמור בכל מיני ל"ו כריתות:

ואפי' הכי רוח הקודש מצווחת ואומרת היתה כאלמנה ואמרו רז"ל שם בגמרא כאלמנה ולא אלמנה ממש כו' רמז הכתוב בזה דאעפ"י [כן] אם לקתה הקב"ה מרפאה וכן הקדים שקלים רפואה למכת המן ואמר הכתוב רפאות לבשריך וקאי על ענין ק"ש שישראל עושין חטיבה א' להקב"ה שאומרים שמע ישראל וזהו דוגמת הזיווג והמשכיל יבין ודוק:

פצו עלי פיהם וגו' איתא בגמרא סנהדרין דף ק"ד פ"ב אמר רבא אמר ר' יוחנן מפני מה הקדים פ"א לעין (דלא כתב כסדר אל"ף בי"ת העי"ן קודם לפ"א) בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. מקשין העולם א"כ למה כתיב באל"ף בי"ת הראשון שבספר איכה העין קודם לפ"א (ועיין בחידושי אגדות למהרש"א) ושמעתי בשם ה"ה מהר"ר קאפל ז"ל מפוזנא הטעם הוא ע"ד מה דאיתא בגמרא סוטה דף ל"ה פ"א גבי הא דאמרו המרגלים באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא אפס כי עז העם אמר ר' יוחנן משום ר' מאיר כל דבר לשון הרע שאין אומרים דברי אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו (פירש"י לכך פתחו המרגלים תחלה בשבח הארץ כו') וכיון שכן הוכרח למכתב ג"כ באל"ף בית הראשון כסדר העי"ן קודם לפ"א שהרי גם המרגלים אמרו תחלה דברי אמת אבל בשארי אל"ף בי"ת שבאיכה הקדים פ"א לעי"ן משום שאמרו בפיהם אח"כ דברי שקר מה שלא ראו בעיניהם וק"ל דפח"ח ושפתים יושק:

בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעש' ידי יוצר:

פירש"י נבלי חרס כמו נבלי יין ר"ל כלי חרס:

וכדי להבין כוונת פסוק זה נקדים מה דאיתא במדרש איכה מה היתה יקרותן של בני ציון שלא היה אחד מהן הולך לסעודה עד שהי' יודע עם מי סועד כו' ואיתא בגמרא סנהדרין דף נ"ב ע"א אמר ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו

בשביל חנופה שהחניפו לקרח על פסקי לגימה (פירש"י שהאכילם והשקם קרח לעדתו והסכימו עמו) חרק עליהם שר של גיהנם שניו ושם ע"ב אמר ר' אלעזר למה תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ בתחלה דומה לו לקיתון של זהב סיפר עמו דומה לו לקיתון של כסף נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס כיון שנשבר אין לו תקנה:

והנה מה שיש לדקדק במאמר זה נבאר לקמן בס"ד רק תחלה נחזור לפרש פסוק זה דכתיב בני ציון היקרים והסגנון הוא כך דהנביא מתמה איך ומה הגיע הדבר הזה שבני ציון שהיו דומין בתחל' לכלי זהב ופז ואח"כ נהפכו להיות דומין לכלי חרס דבשלמא גבי שאר בני אדם אף שהם תלמידי חכמים שדומין לקיתון של זהב אין לתמוה אם נהפכו אח"כ ונמשלו לכלי חרס אפשר דהגיע להם דבר ע"י שנהנו מעם הארץ דאז דומין לקיתון של חרס כדאמרן מה שאין כן בני ציון היקרים שלא היה אחד מהן הולך לסעודה עד שהי' יודע מי סועד עמו מכ"ש וק"ו שתלמידי חכמים שבהם לא היו נהנים מעם הארץ והיינו דקאמר בני ציון היקרים וכדאמרן המסולאים בפז שהרי תלמיד חכם דומה לקיתון של זהב ומאחר שלא היו נהנין מעם הארץ ע"כ ודאי יש לתמוה איכה נחשבו לנבלי חרס מעשה וידי יוצר דגבי בני ציון ליכא למימר טעם זה, ע"י שנהנו מע"ה אז דומין לקיתון של חרס הא יקרותן הי' שלא היו סועדין עד שהי' יודעין מי סועד עמהן ובודאי היו זהירין שלא להנות מעם הארץ לכך שפיר קא מתמה הנביא ע"ז ודוק כי נכון הדבר מאוד בס"ד:

ועתה אפרש מה ענין שני המאמרים שבסנהדרין דסמיכי להדדי ורש"י פירש משום דאיירי בעדת קרח נקט לה שהיו תלמידי חכמים כדכתיב נשיאי עדה קרואי מועד אנשי שם ולפי שפיתה אותם קרח כשנהנו מממונו הקלו בעיניו להשיאם ולהחזיק ידו במחלוקת ולמרוד בהקב"ה ע"כ ועדיין צריך פירוש לפירושו גם מה שאמרו בגמרא בשביל שהחניפו על עסקי לגימה חרק עליהם שר של גיהנם שניו דבר זה צריך ביאור למה נקט דוקא לשון זה גם מה שאמר נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס כיון שנשבר כו' לכאורה הא דאמר כיון שנשבר אין לו תקנה אך למותר הוא ומאי בא ללמדינו בזה ולדרכינו יתיישב בטוב טעם ודעת ונקדים מה דאיתא בגמרא זבחים דף צ"ו ע"א גבי תנור של חרס דמהני לי' הסקה לאכשורי בפסח ופריך בגמרא אלא כלי חרס דאמרה תורה ישבר כו' ואסיק אדעתי' מעיקרא דמהני להו תקנה בהגעלה והסקה מבפנים או לאהדורי בכבשן ובמסקנא אמרו אשתמיטי' הא דתניא שברי כלי חרס נבלעין במקומן ע"כ:

ובסנהדרין דף ק"י ע"א דרש רבא מאי דכתיב ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה אמר משה לפני הקב"ה אם בריאה גיהנם מוטב ואם לאו יברא ופריך למאי אלימא

למבריא ממש והא אין כל חדש תחת השמש אלא לקרובי פיתחא פירש"י שיקרב פתחה של גיהנם ופתח הארץ במקום שהן:

והנה בירמי' סי' ל"ט כתיב לך נא אל היוצר וגו' ויצאת אל גי בן הנם פתח שער החרסית (ע"ש בפירש"י) הענין הוא כך לפי שעדת קרח היו ת"ח ולאחר שנהנו ממנו נמשלו לכלי חרס וכיון שמרדו בהקב"ה הרי הם דוגמת כלי חרס שנשבר דאין לו תקנה אלא נבלעין במקומן לכך חרק עליהם שר של גיהנם שניו לקרובי פיתחא דגיהנם לבלוע אותם במקום שהן והיינו דקא רמז הכתוב גי בן הנם פתח שער החרסית ולכך סמכו בגמרא שני מאמרים גבי אהדדי ודוק ישמע חכם ויוסיף לקח:

ואגב נבאר מה דאיתא בגמרא ברכות דף מ' ע"ב אמר אביי ואי תימא ר' יצחק הרוצה להנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ואמר ר' יוחנן שכל מקום שהלך ביתו עמו (פירש"י הי' נושא כל כלי תשמישי בית עמו שלא להנות מאחרים) ולכאורה יש לתמוה וכי ברצונו של אדם הדבר תולה שאם רוצה להנות יהנה ואם לאו לא יהנה, דא"כ קשה ממה נפשך מה טעם לא הי' נהנה אלישע:

אלא הענין הוא ע"ד מה שהקדמנו לעיל דת"ח בתחלה דומה בפני עם הארץ לקיתון של זהב (זהו דוגמת כף של זהב שמשתמשין ביה"כ פעם א' בשנה) סיפר עמו דומה לפניו כקיתון של כסף (דאז מורידו קצת מקדושתו) נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס כו' (דאז יצא מידי קדושתו לגמרי ח"ו) וזהו שרמז הכתוב מלך במשפט יעמיד ארץ ודרשו רז"ל אם הדיין דומה למלך שאינו נהנה מאחרים יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה כו' דקדק הכתוב ואמר ואיש תרומות היינו ע"ד מה שמצינו בפרשת תרומה דכתיב וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וגו' הרי התחיל הכתוב ואמר זהב ואח"כ פוחת והולך דבתרי' כתיב כסף ואח"כ כתיב נחשת ובאמת קיימ"ל מעלין בקדש ולא מורידין וילפינן מדכתיב ירימו לשון הרמה דמעלין בקדש אלא משום דבא הכתוב לרמז על ת"ח שנהנה מע"ה אז הוא פוחת והולך ומוריד מקדושתו והיינו דקאמר ואיש תרומות יהרסנה לרמז שכל ת"ח שנהנה מע"ה יהרסנה כדרך שכתוב בתרומה תחלה זהב ואחר כך פוחת והולך וק"ל:

אמנם מצינו גבי אלישע שאמרה עליו השונמית הנה נא ידעתי כי איש אלקים קדוש עובר עלינו תמיד ואיתא שם בברכות אמר ר' חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחין כו' דקדקה ואמרה עובר עלינו תמיד כוונתה בזה לומר אעפ"י שעובר עלינו תמיד אפילו הכי ידעתי דאיש קדוש הוא שמעלין בקדושתו וזהו שאמרו הרוצה להנות יהנה כאלישע

כוונתם בזה לא שכל אדם רשאי להנות אלא הכי קאמר אם הוא דומה לאלישע שהי' איש קדוש אף שהי' עובר תמיד כמו שאמרה עליו השונמית לכך הי' רשאי להנות דהשתא ליכא למיחש שיהיה פוחת והולך להוריד מקדושתו וכן כל אדם כל זמן שהוא רואה שמכירין בו לאיש קדוש אעפ"י שהוא עובר תמיד אז יהנה בתנאי שיהי' כאלישע ר"ל שאין מורידין מקדושתו כדפרישית ואמרו עוד הרוצה שלא להנות אל יהנה כשמואל כו' ומפרש למה לא הי' שמואל נהנה ומתרץ כי שם ביתו כו' היינו ע"ד מה שאמרו רז"ל במדרש גבי אברהם דכתיב וילך למסעיו ואמר ר"י שהלך לפרוע הקפותיו מכאן שאל ישנה אדם מאכסניא שלו כו' הכוונה בזה ע"ד מה שאמרו שלא להנות מע"ה משום דבכל פעם הוא פוגם בת"ח ופוחת והולך להוריד מקדושתו מעתה נאמר מן הסתם אף מי שאינו ע"ה גמור דהסברא נותנת שהת"ח רשאי להתארח אצלו מ"מ לא יהנה ממנו רק פעם אחד דאז הוא לפניו ככוס של זהב ואם יסעוד אצלו בחנם בפעם ב' מאחר שכבר נהנה ממנו אז הוא דומה כקיתון של כסף ופוחת והולך והיינו דקאמר שהלך לפרוע הקפותיו דעל כרחו הי' צריך לשלם דאם לא הי' עושה כן אלא הי' נהנה ממנו אז הי' צריך לשנות אושפיזא כדי שלא להנות עוד ממנו משום שלא יפחות להוריד מקדושתו ובאמת אין ראוי לשנות אושפיזא לכך פרע הקפותיו והיינו נמי דקאמר כאן אל יהנה כשמואל ומפרש למה לא רצה שמואל להנות אף ממי שאינו ע"ה גמור לא תימא דמיחזי כיוהרא אלא הטעם הוא כי שם ביתו דלא הי' משנה אושפיזא דאכסניא פוגם ונפגם א"כ בהכרח לא הי' שמואל נהנה. דא"כ אחר שיהנה מבעל אושפיזא א' לא יוכל עוד להתאכסן אצלו כדי שלא יפחות להוריד מקדושתו כדאמרן ובאמת אמרו אל ישנה אדם מאכסניא שלו לכך לא הי' שמואל נהנה משום דשם ביתו פי' שהי' מתאכסן שם תמיד דדוקא אלישע שהי' נכבד בעיניהם עד שאמרה עליו איש קדוש אף שעובר עלינו תמיד הי' רשאי להנות כדפרישית לעיל מה שאין כן מן הסתם אל יהנה כשמואל כי שם ביתו ודוק היטב:

איתא בגמרא גיטין דף נ"ז ע"ב גבי טיטוס לאחר שנכנס בהיכל והביא כל כלים שבמקדש והושיבו בספינה לילך ולהשתבח בעירו עמד עליו נחשול של ים לטובעו אמר כמדומה שאלקיהם של אלו אין כחו אלא בים כו' אם גבור יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה יצא בת קול ואמר ברי' קלה יש לי בעולמי כו' עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים כו' ע"כ:

ועדיין צריכין אנו למודעי מאחר שכל משפטי ה' לשלם במדה שאדם מודד ומה טעם נענש טיטוס שמת על ידי הזבוב הלא הרבה שלוחים למקום ב"ה:

ונקדים מה דאית' בגמרא מגילה דף ו' ע"א על פסוק עקרון תעקר ודרשו רז"ל זה אדום שהיא יושבת בין החולות כו' והקשו תוספ' הא האי קרא עקרון תעקר בפלשתים כתיב שהרי עקרון היא אחת מחמשה ערי פלשתים שהיו לחמשה סרני פלשתים כו':

ונראה לתרץ קושיות התוספת ע"ד מה דאיתא בגמ' חולין דף ס' ע"ב כתיב את חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים וגו' אמר חמשה וחשיב שיתא ומפרש שם דעוים מתימן באו ולמה נקראו שמם עוים שעיוותו את מקומם דבר אחר שאיוו לאלקות הרבה פירש"י עוים מתימן באו היינו מתימן בן אליפז בן עשו ובשביל שאיוו לאלקי פלשתים יצאו ממקומם ובאו לגור ביניהם ע"כ:

מעתה נאמר מאחר שבלאו בני עשו לגור בין הפלשתים א"כ גם אותן הערים שישבו בהן נקראים על שם אדום ואפשר לומר דאחר כך נתפשטו בכל גבול ערי הפלשתים והיינו דכתיב העוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' ר"ל העוים מתימן באו ועיוותו את מקומם שבאו לעזה שהוא מקום הראשון דקחשיב בערי הפלשתים ואם נתפשטו עד עזה מכ"ש שבאו לעקרון שהרי עקרון ועוים גבי הדדי כתיבי ש"מ דסמוכין היו זה לזה וכיון שכן שפיר אמר עקרון זה אדום דהיינו העוים שבאו מתימן דלאחר שאיוו לאלקות של עקרון באו לגור ביניהם וא"כ אין מקום לקושיית התוספת ודוק:

בזה יבואר בטוב טעם מה שנענש טיטוס ע"י הזבוב לפי שחירף וגידף כלפי מפלה ואמר אי אלקימו צור חסיו בו ומסתמא הי' מודה ומשבח לעכו"ם שלו ולפי מה שהקדמנו לעיל העוים שבאו מתימן בן אליפז בן עשו איוו לאלקות של עקרון שהוא הזבוב ואמרו בגמרא דשבת דף פ"ג ע"ב שכל אחד ואחד היה לו דמות זבוב ומניחה כתוך כיסו וכשהוא זוכרה הוציאה מחיקו ומחבקה ומנשקה וא"כ מסתמא הי' טיטוס מודה ומשבח לעכו"ם זה שהיא הזבוב לכך אחר שאמר כלפי מפלה אם גבור יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה נפרע פ"י הזבוב שהיא העכו"ם שלו והוי שפיר מדה כנגד מדה וק"ל:

וזהו הענין מה שאמרו רז"ל במדרש תנחומא דעמלק בא על ישראל כזבוב כו' וגדולה מזו מצינו שכתבו דורשי רשומות על פסוק כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע וגו' ראשי תיבות של זכרון בספר ושים באזני הם אותיות זבוב כו' ודבר תימא הוא מה ענין זבוב לכאן:

אמנם לפי מה שהקדמנו דעוים הם מתימן בני אליפז שאיוו לאלקי עקרון שהוא הזבוב ודבר זה למדנו מדכתיב בספר הושע חמשת סרני פלשתים וקא חשיב ששה אלא העוים הם שבאו מתימן לפ"ז עמלק שהי' מבניו של עשיו הי' ג"כ עובד לאלקי עקרון לכך רמז הכתוב ענין הזבוב בראשי תיבות שבפסוק זה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע

לאשמיענן דמדקאמר יהושע חמשה וקא חשיב ששה ילפינן דאלקי עמלק הי' הזבוב ועתיד טיטוס שהוא מבני בניו ליפרע פ"י הזבוב מדה כנגד מדה ואפשר לומר דזהו ג"כ רמז הכתוב במה שאמר מלחמה לה' בעמלק מדור דור היינו לפי שאמר טיטוס יפלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה והשיבו הקב"ה ברי' קלה יש לי ותעשה עמך מלחמה שהוא הזבוב וק"ל. **על** פי הדברים האלה נראה לפרש דזהו שמסיים שם בגמרא וכשמת פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור משקל שני סלעים במתניתא תנא כגוזל בן שנה כו' ולכאורה הוא תמוה מאי נפקא מינה בזה כמה הי' הזבוב גדול:

גם במדרש מצינו ג"כ מאמר זה שבגמ' דגיטין ואמרו שם שהקב"ה השיב לו ברי' קלה שבראתי בעולמי כו' ודבר זה צריך ביאור מה דקדק בזה שאמר שבראתי והוא אך למותר: **ונקדים** מה דאיתא בגמרא שבת דף פ"ג ע"ב בעי רב אחדבוי בר אמי עכו"ם פחות מכזית מהו וקאמר שם רב יוסף למאי אלימא לענין איסורא בהנאה לא יהא אלא זבוב בעל עקרון דתנינא וישימו להם בעל ברית לאלקים זה זבוב בעל עקרון מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו וכשהוא זוכרה הוציאה מחיקו ומחבקה ומנשקה כו': **והנה** מכאן משמע דמסתמא אין זבוב גדול ככזית (ע"ש בתוספת) דאם לא כך מאי פריך אלימא לאיסורא לא יהא אלא זבוב בעל עקרון כו' דלמא זבוב בעל עקרון נמי בכזית הוי אלא על כרחיך צ"ל דפשיטא דאין הזבוב גדול כל כך אלא הוא פחות מכזית וקשה דבגיטין דף פ"ו ע"ב אמרו וקרצית אינה פוסלת במי חטאת מאי קרצית אמר אביי דידבתא (פירש"י זבוב) מתיב רב דניאל כל העופות פוסלין במי חטאת חוץ מן היונה כו' ואם איתא ניתני חוץ מיונה וקרצית ומשני משום דלא פסיקא לי' דגדולה לא פסלה וקטנה פסלה ועד כמה הוי קטנה ופסלה אמר ר' ירמי' עד כזית ומכזית ולמעלה הוי גדולה כו' הרי חזינן דזבוב היא גדולה ככזית וצ"ע. ובגמרא דמכות דף י"ג אמרו כמה יאכל מן הטבל ויהא חייב ר' שמעון אומר כל שהוא וחכמים אומרים כזית אמר להן ר' שמעון אי אתם מודים לי באוכל נמלה כל שהוא שחייב אמרו לו מפני שהוא כברייתא: **שמעינן** דכל דבר שהוא כברייתא אעפ"י שהוא פחות מכזית מיחשיב ככזית והיינו דקאמר לי' הקב"ה ברי' קלה שבראתי דקדק ואמר ברי' קלה ר"ל שהיא פחותה מכשיעור אלא בשביל שבראתי כן מיחשב כשיעור והיינו כדי שלא תקשה לי' האיך הוא נענש על עכו"ם זה שהוא זבוב אלקי עקרון הלא היא פחותה מכזית לכך הקדים ואמר לי' ברי' שבראתי וכברייתא היא א"כ חייבין עלי' אעפ"י שפחותה מכשיעור וכדי שלא ליתן לבעל דין פתחון פה לחלוק דילמא הדין הוא דאף דבר שהוא כברייתא בעינן דוקא שיעור כזית וא"כ אין ראוי לעונש לכך כשמת פצעוהו את מוחו ומצאו בו שהי' כיונה בן אנה

ע"ד מה שאמרו בגיטין דזבוב גדולה היא דומה ליונה וכיון שהי' הזבוב ככזית חייבי עלי' לכ"ע ובדבר שחטא בו נידון דאותו הזבוב שהי' מניחה בתוך כיסו והי' מחבקה ומנשקה היא נכנסה תוך חוטמו ונקרה במוחו כדפרישית לעיל ודוק:

כדי לסיים בדבר טוב נימא בי' מילתא חדתא דבר נאה ומתקבל במה שאמר הכתוב השיבנו ה' אליך ונשוב' חדש ימינו כקדם כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאוד ע"כ הפסוקים ונהגו לכפול פסוק זה השיבנו ה' אליך וגו' ולקרותו פעם שנית אחר פסוק האחרון כי אם מאוס מאסתנו:

וכבר נתחבטו המפרשים בביאור הפסוקים ואענה אף אני את חלקי ואין צורך להאריך לפרש את שיחתי מאי דקשיא לן בגווייהו. כי מאליהן יובנו. ונקדים מה דאיתא בגמרא סנהדרין דף ק"י ע"א כתיב על כן לנדה היתי' וגו' מפני מה נמשל' ירושלים לנדה אמר ר' יוחנן לומר לך מה נדה יש לה טהרה אף ירושלים יש לה תקנ' הכוונ' בזה ע"ד מה דאיתא בגמרא מסכת נדה דף ס"ו ע"ב הטעם שנצטוו ישראל לפרוש מנשותיהן בנדתן כדי שלא יהא אדם קץ בה ולאחר טהרה חוזר לחבתה הראשונ' כו' והנה לעיל הקדמנו מה דאיתא במדרש והמה כאדם עברו ברית וגו' מה אדם הראשון דנתי אותו בגירושין אף ישראל דנתי אותם בגירושין שנאמר וגרשתים מביתי כו' והנה כאן אמר הנביא השיבנו ה' אליך ונשובה וגו' רצונו בזה לומר שיחזור וישאנה לאחר שנתגרש' ובא לדבר על לב ישראל דברי תנחומין פן יאמר נא ישראל לעתיד לבא לבא מאי אהני לן בזה שבתחלה דן אותה בגירושין ולאחר כן יחזור וישאנ' הלא טוב הי' לישראל שלא הי' מגרשה כלל לזה בא כמתרץ ואמר כי אם מאוס מאסתנו וגו' אלו לא נתרחקה ממנו אז הי' ח"ו קץ בה ואם היתה נמאסת בעיניו לא הי' ח"ו תקנ' בדבר והיינו דקאמר כי אם מאוס מאסתנו קפצת עלינו עד מאוד (והיינו ע"ד מה שאמרו רז"ל בגיטין דף ס"א ע"ב על פסוק וישקוד ה' על הרעה וגו' צדקה עשה הקב"ה שהקדים שתי שנים לונושנתם דאלמלא כן הי' מתקיים בהם ואבדתם מהרה וכו') וזהו שנהגו לסיים אחר שקורין פסוק זה כי אם מאוס מאסתנו וגו' חוזרין וכופלין פסוק השיבנו ה' אליך ונשוב' ר"ל שיחזור וישאנה והיינו דקאמר חדש ימינו כקדם שתחזור לחבה ראשונה דוגמא מה שאמרו רז"ל ביומא דף פ"ב ע"א גבי כהן שנפל קרדומו כו' נתגרשה קאמרת נתגרשה חזרה לחבה הראשונה רמזו בצחות לשונם ע"י שנתגרש' חזרה לחבתה דאלמלא כן הי' קץ ומואס בה ח"ו ודוק היטב כי נכון הוא:

סליק מגילת איכה

מגילת קהלת

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש וגו' פירש"י מה יתרון שכר ומותר תחת השמש תמורת התורה כו' ור"ל כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר באלו:
ולענ"ד נראה לפרש בסגנון אחר ע"ד מה דאיתא במדרש רבה פרשת אמור ר' לוי אומר כל מה שהבריות מגדלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה די שהקב"ה מזריח להם את השמש שנאמר וזרח השמש ובא השמש:
לפ"ז הכי קאמר מה יתרון לאדם מה שכר ומותר בא לו בכל עמלו אף שיעמול בתורה במצות ובמע"ט שהרי הקב"ה מזריח לו השמש ובזה מיד הוא משתלם שכר כל מעשיו הטובים וא"כ מה יתרון שכר נשאר לו תחת שהקב"ה מזריח השמש ודוק:
עוד איתא שם במדרש רבנן אמרי כל מה שהצדיקים מגדלין למצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקב"ה מחדש פניהם כגלגל החמה שנאמר ואוהביו כצאת השמש:
מעתה נאמר לדברי רבנן יש לפרש ה דהכי קאמר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול בתורה ובמצות ומפרש זהו היתרון תחת השמש ר"ל שהקב"ה מחדש פניו כשמש וא"כ זהו קבלת שכר ויתרונו על שעמל בתורה ובמצות וק"ל:
על פי הדברים האלה נראה לפרש דזהו שרמזו רז"ל בצחות לשונם מה שאמרו שמשא בשבתא צדקתא ר"ל צדקה עושה הקב"ה עם עולמו כשזורח להם השמש בשבת דבשלמא בימי החול השמש זורח להם בשכר המצות. אבל בשבת אינו אלא דרך צדקה לפי דאסור ליטול שכר שבת והנוטל אינו רואה בה סימן ברכה וא"כ על כרחיך מה שהקב"ה זורח לבריות השמש בשבת היינו בדרך צדקה וק"ל:
וזרח השמש ובא השמש וגו' הולך אל דרום וגו' ועל סביבותיו שב הרוח:
ופירש"י על סביבותיו שב גם מחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב גם היום עכ"ל:
הנה לפירושו צ"ל דמלת שב נמשך לתיבות על סביבותיו ותיבת רוח צריך לפרש דר"ל רוחו של שמש כדפירש"י על תיבת הולך הרוח וע"ש ופירושו דחיק חדא למה כפל ואמר שב הרוח הא מיני' קא סליק והוי לי' למימר הולך הרוח ועל סביבותיו שב. תו קשה האיך קאמר כל היקף וסובב של אתמול הוא מקיף וסובב גם היום דא"כ יהיה היקף וסיבוב החמה לעולם שוה והאמת אינו כן כמבואר כפירש"י על מקרא זה יע"ש ולפ"ז קשיא רישא וסיפא דקרא אהדדי:
אלא נראה לפרש מה דאמר ועל סביבותיו שב הרוח היינו ע"ד מה שפירש"י במסכת ברכות דף ג' ע"ב גבי הא דאמרו בגמרא כנור הי' תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון

שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והי' מנגן מאליו וז"ל רש"י שם כנור הי' תלוי למעלה ממטתו ונקביו לצד רוח צפונית כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו דאמר מר (בב"ב ד' כה') ד' רוחות מנשבות ככל יום ויום שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית כהלוך החמה ושש שעות אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח צפונית עכ"ל:

(הג"ה** וקרוב הדבר לשמוע דלכך בתחלת לילה לעולם אינו קר כל כך כמו בסוף הלילה לפי שרוח מערבית אינו חזק כ"כ כמו רוח צפונית וק"ל:)** ולפי"ז יתיישב המשך הפסוק בטוב טעם ודעת אחר שהזכיר הלוך החמה וסיבובה כדכתיב הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סובב פני מזרח ומערב נמצא כל שש שעות השמש מסבב והולך צד א' מד' רוחות העולם על זה אמר הכתוב ועל סביבותיו של השמש שב הרוח פירוש שהרוח הולך ומנשב בכל שש שעות כדרך הלוך וסבוב החמה ר"ל כשהשמש במזרח אז אף הרוח מנשב ממזרח וכן כשהשמש בדרום גם הרוח מן הדרום וכן מן הצפון ומן המערב כמו שהקדמנו לעיל מפירש"י דברכות:

וכיון שכן יש לפרש מה שאמר שב הרוח הוא מלשון משיב הרוח דפירושו כמו מנשב הרוח ולא קאי על רוחו של שמש אלא על הרוח ממש כמו שאמרו ארבע רוחות מנשבות בכל יום וכדאמרן גם ברישא דקרא דכתיב סובב סובב הולך הרוח אפשר לפרש תיבת רוח ר"ל צד העולם מלשון על ארבע רוחות העולם דפירושו לשון צדדין ודוק כי דבר פשוט ברור ונכון הוא:

כי ברוב חכמה רוב כעס וגו' נראה לפרש ע"ד מה דאיתא בגמרא ברכות דף ס"ג ע"ב אמרי דבי ר' ינאי מאי דכתיב מיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהר ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושני' ושותק (פירש"י מיץ אפים תרי משמע שדוחה שני כעסים ראשונה ושניה) וזוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות דתנן ר' ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע ע"כ:

וזהו שאמר הכתוב כאן כי ברוב חכמה רב כעס שהרי בקצת כעס שרבו כועס פעם ראשונה זוכה להבחין בין דם טמא לטהור ואם כן כשכועס הרבה דהיינו ב' פעמים זוכה לחכמה יתירה להבחין בדיני ממונות שאין לך מקצוע יותר מהן:

ואפשר לומר דזהו שרמז הכתוב בישעי' סי' י' דכתיב אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני הנה אל ישועתי וגו' ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה וגו' היינו ע"ד מה

דאיתא בגמ' שבת דף ל"א והי' אמונת זה סדר סדר זרעים וכו' ישועות זה סדר נזיקין כו' לכך אמר אודך כי אנפת בי ישוב אתך ר"ל על שכעסת עלי פעם ראשונה ושני' אתן לך הודי' כי טוב לי הכעס דע"י אזכה להבחין בדיני ממונות שהוא סדר ישועות והיינו דקאמר ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ר"ל להבחין בדיני ממונות סדר נזיקין דהיינו סדר ישועות וק"ל:

וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור החשך:

נראה לפרש ע"ד הלצה לפי שמצינו בריש מסכת פסחים שפירשו בגמרא הא דתנן אור לארבעה עשר כו' מאי אור אורתא ר"ל לילה וכן הא דכתוב ויאר הלילה מפרש הראב"ע שהוא על צד ההיפוך ור"ל ויחשך הלילה:

הרי חזינן דמלת אור מצינו לפרושי שהוא לשון חשך מה שאין כן מלת חשך לא מצינו בשום מקום שיהי' פירושו מלשון חשך וכן אדם שהוא חכם אפשר שיעשה עצמו כסיל לעת שהוא מוכרח לצורך איזה דבר כמו שמצינו בדוד בשנותו את טעמו ויורד את רירו לפני אכיש מלך גת וכדאיתא במדרש אמר דוד רבש"ע למה בראת את הכסיל והשיב לו הקב"ה חייך שתצטרך לזה כו' אבל לאדם כסיל אם תכחשהו בעלי תוך הריפות לא תסור ממנו אוולתו ואי אפשר לעשות ממנו חכם וזהו שהמשיל כאן יתרון החכמה מן הסכלות ליתרון אור מן החשך וק"ל:

החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וגו' בזוהר בכמה דוכתא מקשי מאי רבותי' הלא כל אדם עיניו בראשו:

תו מקשין העולם מה שאמר והכסיל בחשך הולך הלא אין זה דבר והיפוכו:

ונראה לפרש ע"ד מה דאיתא במדרש האיש יש בו בינה יותר מן האשה לפי שהולך בין הבריות ולמד דפת מבני אדם מה שאין כן האשה כו' ובמדרש פרשת תולדות אמרו מפני מה כהו עיניו של יצחק ונפשה סומא כדי שלא יצא לחוץ בין הבריות וישמע מה שאומרים דין הוא אבוה דעשו הרשע אמר הקב"ה הרי אני מכהה את עיניו ויהא יושב בתוך ביתו:

לזה קאמר החכם על כרחיך צ"ל דעיניו בראשו שיוכל לצאת לחוץ דאם לא כן מהיכן למד בינה דליכא למימר אף שהי' סומא מ"מ הלך בין הבריות דא"כ ודאי שוטה הוא שהרי הכסיל בחשך הולך כמו שהקדמנו דלכך כהו עיניו של יצחק שלא ילך בין הבריות וא"כ מי שהוא חכם בודאי עיניו בראשו וק"ל:

טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם כי אם יפולו האחד יקים את חבירו וגו' ויש לדקדק בפסוק זה שאמר כי אם יפולו לשון רבים דמשמע שניהם יפלו

וא"כ איך אמר אח"ז האחד יקים את חבירו וכי מאחר דשניהם נופלים איך אפשר שיקים א' את חבירו:

גם צריך להכין איך מתרמי הדבר שיפלו שניהם ואיך יהי' ענין זה שיקום אחד את חבירו ובתרגום כתב ע"ז טבין תרין צדיקיא כו' די דברין במזלא כו' אין יפול חד מנהון על ערסא וישכוב מרע חדא יקים ית חברי' כו' ודבריו צריכין ביאור מה ענין מזל שזכר כאן למה שכתב יפול על ערסא כו' מצורף לזה מה שאמר הכתוב לקמן בסי' ז' ראה זה מצאתי אמר קהלת אחת לאחת למצוא חשבון וגו' וכתב בתרגום דין עובדא דאשכחית כו' כוונת מזליא חדא חד עם תברתא למשכח חשבון בני אנשא מה יהא בסופיהון ע"כ:

גם דברים אלו סתומים וחתומים באיזה ענין הכתוב והתרגום מדבר:

ונראה לפרש ע"ד מה דאיתא בגמרא ב"מ דף ל' ע"ב תני רב יוסף והודעת להם את הדרך כו' זו גמילות חסדים אשר ילכו בה זה ביקור חולים ופריך בגמרא היינו ג"ח ומשני לא נצרכא אלא לבן גילו דאמר מר בן גילו נוטל אחד ששים מחליו ואפי' הכי מיבעי לי' למיזל:

הרי חזינן דשני בני אדם שהם בני גילו (ר"ל בר מזלי') מה שאירע לזה אירע לזה וכיוצא בזה אמרו ביבמות דף ק"ך ע"א לענין שומא שבאדם דלא הוי סימן להעיד עליו דמצוי הוא לכל בני מזל א' כמו שיש שומא לזה כי יש לבן גילו:

וזהו שרמז הכתוב כאן ואמר טובים השנים מן האחד ר"ל שנים שהם בני מזלא חדא טובים. כי אם יפול האחד היינו כדמפרש התרגום שנפל למשכב על ערס דוי הרי יש שני להקים את חבירו כמו שהקדמנו דבן גילו נוטל אחד ששים מחליו אלא לכאורה קשה להבין איך חבירו מתרפא אמנם הענין הוא ע"ד מה שאמרו רז"ל בכמה דוכתא המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה:

עוד אמרו בגמרא ברכות דף נ"ה ע"ב רבא כי הוי חליש יומא קמא אמר לשמעי' טרוקו גלי (שלא יכנסו לבקרו) ולמחר אמר פוקו ואכריזו עלי בשוקא רבא חלש רבא חלש מאן דרחים לי ליבעי עלי רחמי מעתה נאמר גבי שנים שהם בני מזל א' כשאחד נופל למשכב בחליו א"כ גם השני נופל דבן גילו נוטל אחד ששים מחליו והיינו דקאמר הכתוב כי אם יפולו לשון רבים ר"ל דהאחד יפול למשכב והשני יבוא לבקרו אז גם הוא נופל שנטל מחליו א' ששים אז האחד יקים את חבירו פירש כל אחד מהם המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה נמצא ע"י דשניהם בני מזל א' יכולין להקים זה אח זה ע"י שכל א' מתפלל על חבירו ע"ד שאמרו בגמרא ברכות דף ו' יהב לי' ידי' ואוקמי':

לפ"ז יש לפרש מה שאמר הכתוב אחת לאחת למצוא חשבון ומתרגמינן כוונית מזליא חדא כו' רמז בזה דשלמה אמר בחנתי וראיתי דמזל שעה גורם כל הנולדים במזל א' סופן שיבוא להם מקרה א שהרי בן גילו נוטל א' מששים מחליו וכן לענין השומא שהקדמנו לעיל וכיוצא בזה טובא ודוק:

ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו וגו' כבר נתחבטו כל המפרשים בביאור פסוק זה גם רז"ל בגמרא מסכת גיטין דף נ"ז ע"ב דרשו אל תיקרי וישתכחו אלא וישתבחו כו' וכן פירש"י ולענין הכתיב הביא רש"י מה שאמרו במדרש אגדה שישתכח שמם וזכרם מן העיר עצמה אשר כן עשו כו' אמנם אין המקרא יוצא מידי פשוטו לכן אענה אף אני חלקי דלענ"ד נראה לפרש ע"ד מה דאיתא במדרש רבה גבי מעשה בר' שמצא גלגלת אחת שנתגלה וקברה וחזרה ונתגלה אמר האי מוכנת לעשות שליחותה כו' ונתגלגל הדבר שנכשל בה אדם א' ונפל ומת כו' עוד ראה נחש א' והוי רדף לי' מהאי סטר וחזרה מההוא סטר כו' אמר האי מוכנת לעשות שליחותה מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו לחש (וההוא גלגלת שהקדמנו לעיל הוי מאדם רשע ע"ד מה שאמרו בפרקי אבות אף הוא ראה גלגלת א' כו' וא"ל על דאטפת אטפוך כו' מ"כ) וזהו שרמז הכתוב כאן ובכן ראיתי רשעים קבורים באים רמז כדרך האי גלגלת דההוא רשע שראה וקברה וחזרה ונתגלה ובאה ממקום קדוש יהלכו תיבת קדוש יש פרש מלשון הזמנה והכנה ר"ל שמוכן ומזומן לעשות שליחותו וישתכחו בעיר כן עשו פירוש שאח"כ נשתכח ונמצא בעיר שכן הוי כדרך שאמרו במדרש מיד נפלה הברה בעיר שכך וכך נעשה המעשה וק"ל:

עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר, כד על המבוע ונרץ הגלגל אל הבור ואיתא במדרש עד אשר לא ירתק חבל הכסף זה הוא חוט של שדרה ותרץ גלת הזהב זה הגולגלת ותשבר כד על המבוע זה כריסו של אדם לאחר שלשה ימים כריסו נבקעת ומוסרת לפה ואומרת לי' הא לך מה שגזלת וחמסת ונתת בי ע"כ:

ותחלה צריך לדקדק למה התחיל תחלה בחבל הכסף שהוא חוט השדרה ואח"כ כתיב גלת הזהב שהוא הגולגלת אדרבה תחלה הוי לי' למיכתב ענין הגולגלת ואח"כ חוט השדרה דאז הוי כסדר כמו שכתב בטור י"ד סי' כ"ט שסידר דיני הראש תחלה דרך הלוך הבהמה ואח"כ דיני השדרה ואח"כ הכרס:

תו קשה מה שסיים במדרש לאחר שלשה ימים כריסו של אדם נבקעת כו' מה ענין זה לכאן:

ושאר ספיקות שבענין זה אין לדקדק אחריהן ויבוארו מאליהן:

ונקדים מה דאיתא בגמרא חולין דף נ"ה ע"ב העיד ר' אושעיא כו' על הגלודה (בהמה שניטל עורה או מחמת שחין או מחמת מלאכה ולא נשתייר כלום) שהיא פסולה (ר"ל טריפה) ואם נשתייר בו כסלע כשירה דעל ידי אותו השיור היא מעלה ארוכה ומתרפאת) ומפרש רב יהודה אמר שמואל והוא דנשתייר על פני השדרה כולה:

עוד אמרו שם דף נ' ע"ב גבי כרס אמר רב אסי נקדרה כסלע טריפה (פירש"י נקדרה כמין ארובה עגולה ורוחב הקדירה כסלע מטבע רחב הוא) ומפרש שם ר' חייא בר אבא כסלע כשרה יתר מכסלע טריפה:

וגבי גולגלת שלימה דקיימ"ל שמטמאה באהל תנן כמה חסרון בגלגלת ולא תהא מטמאה כדי שינטל מן החי וימות כו' ומפרש רב שהוא עד כסלע ואמר רב יהודא אמר שמואל וכן לטריפ' (ועיין בתוספת חולין דף מ"ב ע"ב ד"ה ואמר רב יהודא כו') הרי עינינו הרואות ושמעינן מהא דהגלגלת וחוט השדרה (ר"ל עור שעל פני השדרה) והכרס שיעור אחד לשלשתן דהיינו כסלע אלא שיש חילוק ביניהם דהגלגלת והכרס שיעורן כסלע פירוש אם נחסר מהם כסלע אז הוי טריפה מה שאין כן בחוט השדרה דכסלע כשירה יתר מכסלע טריפה:

וזהו שרמז הכתוב כאן וקחשיב להני שלשה בפסוק אחד משום דדמיין להדדי לענין שיעור כסלע והתחיל בחוט השדרה ברישא ואמר עד אשר לא ירתק חבל הכסף זה חוט השדרה ר"ל רמז בזה שאם ניטל העור ולא נשתייר על פני השדרה כולה כסלע טריפה ולכך כתיב ברישא עד אשר לא ירתק חבל הכסף לפי שבשדרה כסלע מציל מכשיר וגבי הני תרתי הגולגלת והכרס אם נחסר כסלע טריפה. לכן כתיב באופן זה השיעור שהוא עד אשר לא ירתק דהיינו סלע דזהו השיעור שמציל מן הרתק וזה כשיעור ותרץ גלת הזהב זה הגלגלת ולשון ותרץ קאי על גלגלת שנחבסה וכן הוא שיעור ותשבר הכד על המבוע זהו הכרס **(הג"ה וזהו שמסיים במדרש דכריסו נבקעת וזורקין הפרש על פניו כו' ללמדינו בא דעל כרס החיצון קאי ולא על כרס הפנימי ואמר נבקעת היינו לארכו והוא טפח בגדולה ובקטנה ברובו (שהוא שיעור שאם תמתח תעמוד על סלע) כדאיתא שם בגמרא ודוק:)** כל אלו שלשה שיעורן כסלע ולכך רמז על הגלגלת והכרס גבי הדדי משום דדינם שוה דכסלע נטייף בהו ועוד בשניהם מצטרפין בשוה דבנקב אחד ארוך מצרף למלא מקדח ובכרס נקדר לארכו מצרפין אלו הי' עגול הי' כסלע מה שאין כן בעור שניטל על גבי השדרה אמרו בגמרא אריך וקטין לא סני וצריך כסלע על פני כולה ודוק היטיב:

ועוד לאלוק מילין ליתן טעם דנקט גלגלת באמצע משום דנמשך למעלה ולמטה דסלע מצומצם להיתר לא מצרף ולאיסור מצרף ובגלגלת יש סלע היתר לענין טומאה ולאיסור לענין טריפות וא"כ לענין היתר נמשך גלגלת למעלה לדמות לשדרה דשם היתר דסלע מציל בגלודה וגם נמשך למטה לכרס לענין איסור טריפות (אלא דיש להקשות שהרי גם בגלודה יש איסור דאם כ העור שלימה וניטל על פני השדרה לכד כסלע הוי לאיסור לכך נראה דהראשון עיקר ולא כתבתי אלא לחדודי בעלמא) ודוק ישמע חכם ויוסיף לקח:
סליק מגילת קהלת:

מגילת אסתר

המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה איתא במדרש ר' עקיבא הי' דורש ונתנמנו התלמידים בקש לעוררן אמר מה זכתה אסתר למלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה אלא כך אמר הקב"ה תבא אסתר בתה של שרה שחיתה שבע ועשרים ומאה שנה ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה ע"כ:
וכבר נתחבטו כל הדרשנים לפרש ענין זה מה ראה ר' עקיבא לדרוש עכשיו דרוש זה בשעה שבא לעוררן:
לכן אענה אף אני חלקי בדרך הקרוב לפשוטו לפרש ע"ד מה דאיתא בגמרא מגילה דף כ"ח ע"א שאנו תלמידיו את ר' זירא במה הארכת ימים א"ל לא ישנתי בבית המדרש לא שינת עראי ולא שינת קבע כו' עוד אמרו בגמרא יומא דף ע"ז גבי הא דכתיב שאמר דניאל ושר מלך פרס עומד לנגדי וגו' אמר להם כתבו לי ישראל בכרגא (כסף גולגלתא) כתבו לי' א"ל כתבו לי רבנן בכרגא כתבו לי' בעידנא דבעי למיחתם לי' עמד גבריאל מאחורי הפרגוד ואמר שוא לכם משכימי קום וגו' כן יתן לידידו שינה אמר ר' יצחק אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדדות שינה מעיניהן בעולם הזה וזוכות לחיי עולם הבא כו' הרי חזינן דבזכות שאין מתנמנין בבית המדרש זוכין לאריכת ימים גם ע"י זכות נשי תלמידי חכמים לא אתיהיבו רבנן לשר מלך פרס:
וזהו הענין מה שבאה התשועה לישראל ע"י שנדדה שנת המלך ואמרו בגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב אמר ר' תנחום נדדה שנת מלכו של עולם ורבנן אמרי נדדו עליונים ותחתונים כו' הכוונה בזה ע"י שנדדו התחתונים ר"ל זכות ת"ח ונשותיהן שמנדדין שינה מעיניהם נדדו העליונים וניצלו מגזירת אחשורוש מלך פרס כדרך שאמר גבריאל לשר צבא מלך סרס שוא לכם משכימי קום (רמז על המן שהשכים לאמור למלך לתלות את מרדכי) כן יתן לידידו שנה כו' עמדה להן לישראל זכות מרדכי ואסתר שהי' מנדדין שינה בעה"ז

ולכך נקראה אסתר אילת השחר (ע"ד מה שאמר דוד אעירה שחר ולא השחר מעיר אותי כו') ובזה תבין מה דאיתא בגמרא מגילה דף י"ג ע"א ר' יהושע בן קרחה אומר אסתר ירקרקת היתה וחוט של חסד משוך עליה כו' הכוונה בזה ע"ד מה דאיתא בגמרא חגיגה דף י"ב ע"א אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו וגו' מה טעם יצוה ה' חסדו משום דבלילה שירה עמי משום דדרך המנדד שינתו בלילה ראוי להיות פניו זועפות וזהו הענין מה שעשה אחשורוש הנחה למדינות לאחר שנשא את אסתר ופירש"י לכבודה הניח להם מן המס שעליהן:

אפשר לפרש ע"ד מה דמסיים שם בגמרא דיומא ע"י זכות נשותיהן של ת"ח כו' נתגלגל הדבר דלא יהבו לשר מלך פרס רבנן לכרגא ואימחיק האי פיתקא דכתבי לי' והיינו דאיכא במלכותא דפרש איכא דיהבי כרגא ואיכא דלא יהבי וכו' מטעם זה כשנשא את אסתר שנקראת אילת השחר שמנדדת שינה עשה הנחה למדינות וזהו וישם למרדכי על המס לפי שעסק בתורה ופטר מכרגא ודוק:

ובזה יבואר מה שהזכיר ר' עקיבא דרשה זו בשעה שהיו התלמידים מתנמנמין היינו לרמז להם שע"י שהת"ח מנדדין שינה מעיניהם זוכין לאריכת ימים וגם ע"י זכות זה לא אתייהבו רבנן לכרגא לשר מלך פרס וזכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות במלכות פרס בשביל שהאריכה שרה קכ"ז שנים ודוק ישמע חכם ויוסיף לקח:

ועוד לאלוק מילין ליתן טעם לשבח שזכתה אסתר למלוך על מאה ועשרים [ושבע]מדינה ותחלה נבאר המשך הפסוקי בתלים סימן כ"ב ומה שדרשו רז"ל עליהם כתיב למנצח על אילת השחר ואיתא בירושלמי דברכות למה נמשלה אסתר לאילה אמר ר' יהודא בר ר' סימון בית שיש בו נחשים מביאין קרן של אילה ומעשנין בתוכו ומיד הנחשים בורחי' כך כשבאת אסתר ברח המן:

אלי למה עזבתני, ודרשו רז"ל בגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב אמר ר' לוי כיון שהגיעה אסתר לבית עכו"ם נסתלקה השכינה הימנה ואמרה אל אלי למה עזבתני שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון או שמא על שקראתיו כלב שנאמר מחרב נפשי מיד כלב יחידתי חזרתו וקראתו ארי' שנאמר הושיעני מפי ארי' וגו' ובמדרש אמרו למה אמרה אלי אלי שני פעמים אלי בים אלי בסיני למה עזבתני למה נשתנו עלי סדרן של אמהות מה שרה אמנו על ידי שעיכבה פרעה לילה אחת לקה הוא וכל ביתו בנגעים ואני נתונה בחיקו של רשע כל השנים הללו ואין אתה עושה לי נסים ע"כ הפסוקים ומאמרי חז"ל:

ודברים אלו ודאי צריכין ביאור לחבר ענין זה לזה ואין צריך לדקדק בהן. כי יבוארו מאליהן:

ונקדים מה דאיתא בגמרא סנהדרין דף ע"ד ע"ב גבי הא דאמר ר' יוחנן דבפרהסיא אפילו על מצוה קלה שבתורה יהרג ואל יעבור דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל כו' ופריך בגמרא והא אסתר פרהסיא הוי (פירש"י ונבעלה לכותי ולא מסרה נפשה לקטלא) ומשני אמר אביי אסתר קרקע עולם היתה (פירש"י היא אינה עושה מעשה הוא עושה בה מעשה) והקשו בתוספת תימא דהוי לאקשויי הא עריות ובזה לכולי עלמא צריך שיהרג ואל יעבור ותירץ ר"ת דאין חייבין מיתה על בעילת כותי משום דרחמנא אפקרי' לזרעי' דכותי כו' ורבינו יצחק הוכיח דעל כרחיך בביאת כותי נאסרת לבעל ולא חשיבה כביאת בהמה דאעפ"י שבביאת בהמה אינה נפסלת דאין זנות לבהמה מ"מ בביאת כותי נאסרת לבעלה ונפסלת לכהונה וכיון דנאסרת לבעל אסורה לבועל והא דלא פריך והא אסתר עריות הואי היינו משום דקים לי' דאהני האי טעמא דקרקע עולם לענין דלא מחייבה למסור עצמה משום עריות כו' אבל לענין חלול השם לא ס"ד דמהני טעמא דקרקע עולם והא ופריך בגמרא דיבמות דף ק"ג ע"א גבי יעל דאמר ר' יוחנן שבע בעילות בעל אותו רשע (סיסרא) ליעל ופריך והא קא מיתהני מעבירה ומשני טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים משום דקא שדי בה זוהמא דאמר ר' יוחנן כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כותים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן כו' לא בעי למימר דמהאי טעמא הי' לה למסור עצמה אעפ"י שהיא קרקע עולם משום דהנאה חשיבה מעשה דכתיב ונכרתו הנפשות העושות כו' אלא הכי קא פריך התם על מה שהכתוב משבחה ואמר מנשים באהל תבורך שרה רבקה רחל ולאה כדאמרי' בנזיר דף ס"ג משום הכי פריך והא יעל נמי מתהני והשתא ניחא שהכתוב משבחה משום דלא נהנית דאם היתה אנוסה במה משבחה ע"כ תוכן דברי תוספת הצריכין לענינינו:

יבוארו הפסוקים ודברי רז"ל**מעתה** באר היטיב והכי קאמר הכתוב למנצח על אילת השחר פירוש דאסתר נמשלה לאילה דבית שיש בו נחשים מוציאין אותן ע"י קרן של אילה כך אסתר פסקה ממנה זוהמת הנחש וזהו שאמרה אלי בים אלי בסיני רמזה בזה דישראל שעמדו על הר סיני פסקה מהן זוהמת הנחש אמנם לאחר שבא עלי' אחשורוש הטיל בה זוהמה מחדש ולא היתה מתהני מעבירה כדרך שאמרו גבי יעל דמשבחה הכתוב ואמר מנשים באהל תבורך משום דשדי בה זוהמה ורעה היא לגבה וא"כ כשירה היא לבעל והיינו דקאמרה למה עזבתני למה נשתנו עלי סדרן של אמהות ר"ל מה

נשתנתה היא מיעל דמשבחה הכתוב מנשים באהל תבורך שהן שרה רבקה רחל ולאה והלא גם אסתר לא נהנית מעביר' כדאמרן וזהו שרמזו רז"ל בגמרא שדרשו על זה בשעה שהגיע אסתר לבית עכו"ם כו' אמרה שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון דלפי מה שנתבאר לעיל כשירה היא משום דאשה קרקע עולם היא ולא עשתה מעשה וגם לא נהנית מעבירה ולא קרינן בה הנפשות העושות והיינו דכתיב סמיך לי' ואתה קדוש יושב תהלות ישראל וגו' רמזה בזה דאף ע"ג דהוי פרהסיא ומיחייבא למימסרה נפשה משום קדושת השם דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל הואיל דקרקע עולם היא כדאמרי' לא מיחייבה למימסר נפשה ודוק:

בזה תבין ותשכיל מה שאמרו בגמרא על אסתר שאמרה או שמא על שקראתיו כלב שנאמר מיד כלב יחידתי חזרתו וקראתו ארי' שנ' הושיעני מפי ארי' כו' ודבר זה אין לו שחר איך סליק אדעתי' שיהי' לה חטא בדבר זה שקראתיו כלב:

ולדרכינו יתיישב בטוב טעם ודעת ונקדים מה דאיתא בגמרא יבמות דף נ"ט ע"ב אמר לי' רבא לרב אשי מנא הא מילתא דאמרי רבנן אין זנות לבהמה דכתיב לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב ותנן אתנן כלב (פירש"י שאם אמר אדם לזונה הילך טלה זה והבעלי לכלבי) ומחיר זונה (שהחליף זונה בטלה) מותרין משום שנאמר גם שניהם שנים ולא ארבעה (ופירש"י ומדשרי אתנן כלב אלמא לאו זנות הוא) ושם מעשה ריבה אחת שרבעה כלב כופרי מאחרי' והכשירה רבי לכהונה כו' שמעינן מהא דאין זנות לבהמה לאסור על בעלה וילפינן לה מאתנן כלב והנה מתחלה קא סלקא אדעתה דאסתר דמטעם זה אינה אסורה היא לבעל משום דביאת כותי הוי כביאת בהמה כמו דסלקא אדעתי' דר"ת אמנם לאחר שראתה שנסתלקה השכינה סברה דאין תירץ מספיק דאע"ג דאין זנות לבהמה מ"מ ביאת כותי אוסרת לבעל כדמסיק רבינו יצחק בתוספת שהקדמנו לעיל אלא מ"מ למסקנת הגמרא דאמר אביי אסתר קרקע עולם הוי א"כ אין כאן בית מיחוש כלל וזהו שאמרה אסתר שמא על שקראתיו כלב כו' פירש שמא חטאתי על שלא מסרתי נפשי משום עריות ובתחלה סבור הייתי דכשירה אני משום שקראתיו כלב ר"ל ביאת כותי הוי כביאת בהמה דקיי"ל אין זנות לבהמה וילפי לה מאתנן כלב ועכשיו אני רואה דשלא כדין עשיתי דאין תירוץ זה מספיק דאע"ג דאין ביאת בהמה אוסרת על הבעל מ"מ בביאת כותי נאסרת כדאמרן לזה באה אסתר לתרץ דבריה אח"כ שחזרתו וקראתו ארי' כו' והיינו ע"ד מה שאמר הכתוב בסימן זה כארי ידי ורגלי ופירש באילה שלוחה דהארי מקיף ועושה עיגול בזנבו וכל חיות ובהמות שנכנסות תוך פיגול זה מאספות ידיהן ורגליהן ולא יוכלו לנענעם כו' ולפי דרכינו רמזה בזה שהיתה כבושה תחת יד אחשורוש דקרקע

עולם היא ולא מיקרי נפשות העושות שהרי קרקע עולם היא ואינה מחויבת למימסר נפשה כדאמרן:

אלא אי קשיא הא קשיא דכאן משמע בהדיא בגמרא דאסתר אנוסה הוי כמו שהקדמנו לעיל ובגמר' קידושין דף ב' ע"ב אמרו תניא ר' שמעון אומר מפני מה אמרה תורה. כי יקח איש אשה ולא כתיב כי תלקח אשה לאיש מפני שדרכו של איש לחזור על אשה ואין דרכה של אשה לחזור על איש כו' משמע דכל מקום דכתיב ותלקח פירושו שהיא מהדרת אחריו והרי כתיב ותלקח אסתר אפי' הכי אמרינן דאנוסה הוה ואפשר לתרץ דלכך העיד הכתוב כאן שזכתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות כנגד שני חיי שרה ללמדינו דגם אסתר אנוסה הוי כשרה דכתיב בה ותוקח בית פרעה. והא דכתיב כאן ותלקח היינו ע"י שליח דלכך אמרו בקידושין דף מ"ב ע"א האיש מקדש בו ובשלוחו ומוקי לה בגמרא מצוה בו יותר מבשלוחו כו' היינו משום דכתוב כי יקח דמשמע בעצמו ולא ע"י שליח והענין הוא שזכתה למלוך על קכ"ז מדינות היינו ע"ד מה דמצינו דיש רנ"ב אפרכיות בעולם ואחשורוש מלך בחצי כיפה עם מלכות פרס שהוא מלשון פרוסה ר"ל חצי עיגול ואסתר היא מלשון אסתהר כדאיתא בגמרא דף י"ג ע"א ר"ל חצי פיגול לבנה ויש באשה רנ"ב אברים ואסתר קרקעית עולם היתה לכך משלה בחצי כדור עולם ודוק:

והשתיה כדת אין אונס איתא בגמרא מגילה דף י"ב ע"ב והשתיה כדת אמר רב ענן משום ר' מאיר כדת של תורה מה דת של תורה אכילה מרובה משתי' אף סעודתו של אותו רשע אכילתו מרובה משתי':

ולכאורה יש להקשות מהא דאיתא בגמר' גיטין דף ע' ע"א אמר אליהו לר' נתן אכול שליש ושתה שליש והניח שליש (פירש"י מלא מעיך שליש באכילה ושליש כשתי' והנח שליש בטנך ריקם) לכשתכעוס תעמוד על מילואך אבל אם תמלא מפעיך אכילה ושתי' אז כשתכעוס תבקע) ע"כ:

ולפי מ"ש כאן דאכילתו מרובה משתי' א"כ האיך מקום כעס ינוח ושמא תאמר דהשתי' יפחות משליש א"כ פגם בסעודה:. ואפשר לפרש בדרך הלצה דזהו שבא הכתוב כמתרץ ואמר כי כן יסד המלך לעשות כרצון איש ואיש וכיון שנעשה רצון כל אחד ואחד ליכא כעס ושפיר יכול להרבות באכילה יותר משליש וק"ל:

ויהי אומן את הדסה וגו' בגמרא מגילה דף י"ג ע"א תניא ר' מאיר אומר אסתר שמה ולמה נקראת הדסה על שם הצדיקים שנקראו הדסים וכן הוא אומר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה (פירש"י בין צדיקים שגלו לבבל ור"ל לדניאל חנניא מישאל ועזרי') ר' יהושע בן קרחה אומר אסתר ירקרקת היתה (פירש"י כהדס) אלא חוט של חסד משוך

עלי' מהקדוש ב"ה (פירש"י ולכך היתה נראית יפה לאומות ולאחשורוש) וישנה ואת נערותיה לטוב ר' יוחנן אמר שהאכילם זרעונים וכן הוא אומר ויהי המלצר נושא את פת בגם ויין משתיהם ונותן להם זרעונים (ופירש"י וכן הוא אומר שהזרעונים טוב לצדיקים להבדיל עצמן ממאכל טמא דכתיב ויהי המלצר וגו' וכתיב בההוא ענינא ולמקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובריאי בשר ע"כ):

הנה במאמר הזה יש לדקדק בו טובא ולאהבת הקצור אינני רשאי להאריך וסמכתי על המעיין שיבין מדעתו מאי דקשיא לן בגוי':

ונאמר דאף ע"ג דבגמרא הופסק בכמה ענינים בין אלו שלשה דרשות שאמר ר' מאיר ור' יהושע בן קרחא ור' יוחנן שהקדמנו לעיל מ"מ יש לפרש דכולהו בחדא שיטא קיימא ור' יהושע בן קרחא בא למלאות דברי ר' מאיר וכן ר' יוחנן בא ומילא את דברי ר' יהושע ושלשתן צדקו יחדיו:

והענין הוא כך דר' מאיר אמר למה נקרא שמה הדסה על שם הצדיקים דניאל חנניא מישאל ועזריא שנקראו ג"כ הדסים ומפרש ר' יהושע בן קרחא וכל כך למה נקראו הם הדסים ואמר אסתר ירקרקת היתה כהדס וא"כ כל אלו הצדיקים. ע"י שמאכלם הי' זרעונים לפיכך אסתר וכן דניאל וחביריו כולם ירוקים היו כהדס אלא נס הי' באסתר שנאמר ותהי אסתר נושאת חן וגו' דמשמע באמת לא היתה יפת תאר וכן בדניאל וחביריו כתיב נראה מראיהם טוב האי מלת נראה מיותר הוא אלא הכי קאמר הכתוב דבעצם לא הי' מראיהן יפה וטוב אלא בעיני המלך ובעיני המלצר הי' נראה טוב שמשך הקב"ה עליהן חן כדרך שאמר כאן גבי אסתר שהיתה נראית בעיני האומות ובעיני אחשורוש ליפת תואר ע"י החן שהיתה נושאת והיינו דקאמר ר' יוחנן שהאכילם זרעונים וכן הוא אומר ויהי המלצר וגו' ופירש"י דכתיב בתרי' נראה מראיהם טוב דלפי פשוטו למה הביא מקרא זה אבל לדרכינו ניחא שפיר דכא ללמדינו דפירוש נראה טוב ר"ל באמת לא הי' מראיהם טוב ויפה אלא שהי' נראה כאלו טוב וכדפרישית ודוק היטיב:

ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים וגו' ולמלך אין שוה להניחם וצריך להבין מה הי' כוונת המן כזה שאמר מפוזר ומפורד וגו' (ועיין מה שנתבאר היטיב ע"ז בפרשת שמות) תו יש לדקדק מה שאמר ולמלך אין שוה וגו' תיבת ולמלך הוא מיותר:

ונקדים מה דאיתא בגמר' מסכת עכו"ם דף י' פ"ב גבי האי מלכא דהוי סני ליהודאי אמר להו לחשיבי מלכותי' מי שעלתה נימא ברגלו (בשר מת) יקטענה ויחיה (פי' ויבריא) או יניחנה ויצטער א"ל יקטענה ויחיה. אמר להו קטיפא בר שלום חדא דלא יכלית להו דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מאי קאמר אלימא דבדריתו (שפיזר

אותם) בארבע רוחות השמים לימא בארבע מאי כארבע אלא כשם שאי אפשר לעולם בלי רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל ועוד קראו לך מלכות קטיעא (פירוש בשאר מלכיות יתקיימו ישראל ובמלכותך יהיו חסרים ויהי' לך גנאי בזה) ואיתא בגמרא מגילה דה י"א ע"א תנו רבנן שלשה מלכים הם שמלכו בכיפה (תחת כל כפת הקרקע) ואחד מהן אחשורוש:

לפי זה הכי קאמר המן ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים פירוש מאחר דחזינן שהוא מפוזר ומפורד על כרחיך הא דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם פירושו כפשוטו שיהיו מפוזרים ומפורדים בין העמים בד' רוחות העולם, וא"כ יש לומר דאפשר לעולם גלא ישראל אך שמא תאמר דמטעם זה אי אפשר לאבדם ממלכותך שלא יקראו לך מלכות קטיעא ע"ז אמר ולמלך אין שוה להניחם פירוש למלך שכמותך שאתה מולך בכפה אין שוה להניחם דבשלמא מי שאינו מולך על כל העולם כולו ואי אפשר לו להעבירם מן העולם רק ממלכות שלו ומאחר שישארו במלכות אחרת אז שפיר י"ל דיקראו לו מלכות קטיעא אבל מלך שכמותך יכול להעבירם מן כל העולם כלו שהרי ממשלתך בכל העולם א"כ בודאי אין שוה להניחם:

אמנם לפי מה שהקדמנו לעיל דלא מלך אחשורוש רק חצי כדור שהם, קכ"ז מדינות י"ל דזהו הי' זכות שרה שלא מלך על כל העולם כולו ודוק היטב:

בלילה ההוא נדדה שנת המלך וגו' ואיתא בגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב אמר ר' תנחום נדדה שנת מלכו של עולם כו' ורבנן אמרי נדדו עליונים ותחתונים כו' (פירש"י נדדו עליונים לבקש רחמים על הדבר) ועיין בתרגום שני שפירש גם כן דקאי על הקב"ה יע"ש:

לפ"ז קרוב הדבר לשמוע דגם סיפא דקרא דכתיב ויאמר להביא ספר זכרונות וגו' יש לדרוש ג"כ מענין זה והיינו ע"ד מה דאיתא בגמרא שם דף ט"ז ע"א על פסוק ויקח המן את הלבוש וגו' אזל ואשתכח רבנן דיתבי קמי' מרדכי וקא מחוי להו הלכות קמיצה (פירש"י הי' דורש בענינו של יום וששה עשר בניסן הוי יום תנופת העומר) אתא המן ויתיב קמי' מרדכי וא"ל במאי עסקיתו א"ל דכי הוי בית מקדשא קיים רחמנא אמר מאן דמנדב מנחה ליתי מליא קומצא דסולתא וליקטר על גבי מזבחא וליכפר לי' אמר המן אתא מלא קומצא דידכו ודחי עשרת אלפא ככרי כסף דההוא גברא כו' והנה גבי מנחה כתיב בפרשת ויקרא והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה פירש"י אזכרתה הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכרים הבעלים לטובה ולנחת רוח:

והיינו דקאמר הכתוב ויאמר להביא ספר הזכרונות וקאי על המלך מלכו של עולם שאמר להביא זכות ספר הזכרונות ר"ל מה שעסק מרדכי בתורה בהלכות קמיצה דאיקרי זכרון

ואמרו רז"ל בסוף מסכת מנחות כל הפוסק בתורת מנחה כאלו הקריב מנחה והיינו ספר הזכרונות ר"ל תורת קמיצה העולה לזכרון שיהיו הבעלים נזכרים לטובה ואתי קומצא דידהו ודחי לעשרת אלפי ככרי כסף ודוק:

בזה תבין ותשכיל הא דאיתא שם דף י"ג ע"ב אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים (פירש"י מכריזין בעיירות שיביאו שקליהם) ולענ"ד נראה דסמיך אסיפא דמתני' דתנן שם בט"ו באדר קורין את המגילה בט"ו באדר שולחנות יושבין במדינה לגבות השקלים כו' שמעינן מהא דבזכות השקלים ניצלו ישראל ולפי מה שהקדמנו לעיל משמע דבזכות העומר ניצלו והכי איתא במדרש וצריך ליתן טעם במאי קמיפלגי ולפי מה שנתבאר לעיל יתיישב בטוב טעם משום דמצינו גבי שקלים כתיב והיה לבני ישראל לזכרון לבני ה לכפר על נפשותיכם וכאן כתיב להביא ספר הזכרונות לפ"ז ניחא דריש לקיש סבר הא דכתיב ספר הזכרונות קאי על השקלים דכתיב בהו לזכרון ומאן דאמר בזכות העומר והלכות קמיצה יליף לה מקרא דכתיב והקטיר הכהן את אזכרתה וכדפרישית לעיל ודוק היטיב:

על פי הדברים האלה נבאר פירוש הפסוק בהושע סי' ג' ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים ופירש"י ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כפור לנפשיהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שערין כו' והכי נדרש בפסיקתא בחמשה עשר כסף וגו' בחמשה עשר בניסן כו' והיינו כפירש"י כאן דכסף בגימטריא נסן:

וצריך לבאר מאי ענין זה לזה:

ולפי מה שהקדמנו לעיל יתיישב דבר דבור על אופנו ונקדים מה דאיתא במדרש על פסוק וישבות המן ממחרת הפסח אל תקרי המן אלא המן שנתלה בפסח כו' ור"ל בט"ו בניסן דממחרת הפסח היינו ממחרת לשחיטת הפסח שהוא בי"ד בניסן כדאיתא בתוספת קידושין דף ל"ד ע"ב ד"ה ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ממצרים (ועיין מה שנתבאר מענין זה בפרשת אמור דף ע"ז ע"ד) ולעיל הקדמנו, דריש לקיש אמר ע"י השקלים ניצלו ישראל וסתמא דגמרא ובמדרש משמע דבזכות העומר ניצלו, ובאמת אלו ואלו דברי אלקים חיים דלכך כתיב ספר הזכרונות לשון רבים וקאי על זכרון השקלים ועל קמיצת המנחה דכתיב בה אזכרתה וכדפרישית לעיל:. וזהו שרמז הכתוב ואכרה לי בחמשה עשר כסף פירוש בחמשה עשר בניסן (דכסף בגימטריא נסן) שנתלה המן בו ביום אז קנה הקב"ה את ישראל לעצמו לפי שנמכרו המן ואתי קומצא דידהו ודחי לעשרת אלפי

ככרי כסף דהמן כדאיתא שם בגמרא שאמר הקב"ה להמן רשע עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי גם נרמז במלת כסף שנתלה המן על העץ דכסף בגמטריא עץ כמו שכתבו שם תוספת על פסוק הכסף נתון לך ר"ל העץ נתון לך הכסף בגמטריא העץ וכן כאן אמר כסף לרמז על חודש ניסן ועל עץ ר"ל שנתלה המן בט"ו בניסן על העץ:

ומפרש באיזה זכות ניצלו ישראל ואמר כסף תקלין כיפור לנפשיהון ר"ל בזכות השקלים דכתיב בהו לזכרון לכפר על נפשותיכם. ומסיים דיהון מקריבין קדמי עומר כו' פירוש גם בזכות עומר והיינו מצות קמיצה דכתוב בה אזכרתה דע"י זכות שתי מצות אלו הביאו ספר הזכרונות שנזכרו ישראל לטובה כדאמרן ודוק:

ומסיים הכתוב וחמר שעורים ולתך שעורים ימים רבים וגו' ופירש"י חמר שלשים סאה ולתך ט"ו סאה הרי מ"ה וימים שנים רבים שלשה הרי עוד חמשה הרי בין כולם חמשים לרמז שניתנה התורה לסוף חמשים יום ליציאתם ממצרים כו' הכוונה בזה ע"ד מה דאיתא בגמרא שבת דף פ"ח ע"א דבשעת מתן התורה כפה הקב"ה עליהן את ההר כגיגית ואמר אם מקבלין אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם אמר רבא מכאן מודעא רבא לאורייתא (פירש"י שיכולין ישראל לומר אנוסים היינו) ואמר שמואל אפי' הכי הדר קבלוהו בימי אחשורוש דכתיב קימו וקבלו היהודים קיימו מה שקבלו כבר ע"כ והיינו דקא רמז הכ' כאן אחר שאמר שניצלו בימי המן ע"י זכות השקלים והעומר וע"י זה ואכרה אותם לי בחמשה עשר כסף פירוש בחמשה עשר בניסן שנתלה המן כדפרישית לעיל ומסיים וחמר שעורים ולתך שעורים ימים רבים וגו' שהם נ' יום לרמז שקיבלו את התורה נ' יום אחר ט"ו בניסן אלא עדיין היו יכולין לומר אנוסין היינו אבל עתה ואכרה בחמשה עשר כסף שקניתי אותם לי בימי המן אז הדור קבלוהו ברצון טוב ולא באונס דאז קנה אותם קנין גמור ודוק:

ואי קשיא הא קשיא דבגמרא דמגילה דף י"ו אמרו דיתיב מרדכי ואחוי להו לרבנן הלכות קמיצא כו' וכן אמר מאן דאתנדיב מייתי מלא קומצא כו' וא"ל אתי קומצא דידכו כו' דמשמע מפשטא דלישנא שהי' עוסק בהלכות קמיצה של מנחת יחיד ורש"י פירש על זה שהי' ששה עשר בניסן יום תנופת העומר והי' עוסק ודורש בפנינו של יום:

וכן הוא במדרש על פסוק ויקח המן את הלבוש וגו' דמשמע שם בהדיא דיתיב ועסיק בהלכות עומר כו' יע"ש ומה ענין עומר שהוא מנחת צבור להלכות קמיצה של מנחת יחיד וצ"ע:

ועם מה שהקדמנו לעיל יבואר מדרש תמוה אמר הקב"ה להמן אלמלא לא מת משה יפה אמרת עכשיו שמת משה יתלו את המן על העץ ע"כ:

ודבר זה אין לו שחר מה ענין תליית המן למיתת משה ונקדים מה שכתבו תוספת במגילה דף ט"ז ע"א דיה עשרת אלפי כו' בשם המדרש גבי המן שרצה המן ליתן עשרת אלפי ככרי כסף כנגד כל דמי פדוין של ישראל לכל אחד מתיר אלף (ובפרשת כי תשא נתבאר ענין זה באריכות היטיב דבר דבור על אופנו כפתור ופרח יע"ש) ועתה נפרש ע"ד מה שכתב החזקוני טעם חשבון זה באופן שיגיע על כל אחד מישרא כ"ה שקלים היינו מפני שחייו של אדם הוא שבעים שנה וכל אחד מישראל מחויב ליתן בכל שנה ושנה מחצית השקל וכל זמן שלא הגיע לבן עשרים שנה אין צריך ליתן שקלים א"כ סך כל השקלים מבן עשרים שנה עד בן ע' שנה ובכל פעם הוא נותן מחצית השקל הרי כל ימי חייו נותן האדם כ"ה סלעים לכך רצה ליתן עשרת אלפי ככרי כסף העולים בעד כל א' מישראל שהם ת"ר אלף בין כולם כ"ה סלעים אך על זה קשה שהרי עדיין חסרו עוד כנגד השקלים של הלוים שהיו כ"ב אלף חוץ מאותן ת"ר אלף של ישראל:

גם על ישראל צריך ג"כ עוד להוסיף ג' אלפים שהרי מנין ישראל הי' תר"ג אלפים א"כ הי' צריך ליתן עוד נגד השקלים של כ"ה אלפים מצורף לזה שהי' חסר הקלבון שהי' כל אחד וא' מחויב ליתן יותר על מחצית השקל וזה הי' עולה ג"כ חלק א' מכ"ה של מחצית השקל (כמבואר היטיב בפרשת כי תשא ולדרכינו שם יתיישב הכל והחשבון עול' מדוקדק הדק היטיב) ולדעת החזקוני חסר עוד נגד כ"ה אלף מישראל והוא חלק אחד מכ"ה חלקים מעשרת אלפי ככרי כסף שנתן המן ודוק:

ואפשר לומר דזהו שכתבו תוספת:

במגילה בשם המדרש על פסוק הכסף נתון לך הכסף בגימטריא העץ כו' כמו שהקדמנו לעיל שרמז הכתוב כאן שיתלה על העץ ואני אומר לך הוא בגימטריא חמשים שרמז לו שיתלה על שן חמשים אמה הכוונה בזה מפני שלא נתן המן עוד כנגד חמשים אלף מישראל כדאמרן לכך נחלה על עץ גבוה חמשים אמה וזה שרמז הכתוב הכסף בגימטריא העץ נתון לך ר"ל בשלך היא הרעה כיון שחסרת מן השקלים נ' אלף גימטריא לך ע"כ נתלה על עץ גבוה חמשים אמה וזהו שרמז הכתוב במשלי י"ח נבהל להון איש רע עין ונדרש על המן כדאיתא במדרשים ומסיים הכתוב ולא ידע כי חסר יביאנו לדרכינו הכי פירושו שכוונתו היתה ליתן כנגד השקלים של כל ישראל ולא ידע כי הביא חסר חמשים אלף כדאמרן ודוק היטיב:

מעתה יבואר המדרש שאמר הקב"ה להמן אלו לא מת משה כו' רק נקדים מה דאיתא במדרשים ומפרשים טעם על מיתת משה למאה ועשרים שנה היינו משום דקיי"ל שית אלפי שנין הוי עלמא ומשה הי' תרועתו של עולם וקיי"ל דשלשה מדות הן בנותני תרומה

עין יפה תורם אחד מארבעים עין רעה אחד מששים עין בינוני אחד מחמשים ולכך היו שני חיי משה מאה ועשרים שהן חלק אחד מחמשים של שנות העולם ולכך התפלל משה שיחי' יותר מק"כ שנה כנגד התורם בעין יפה שהוא אחד מארבעים ולא עלתה לו משום דתרומה צריכה שתהי' דוקא אחד מחמשים ע"ד מה שנתבאר בפרשת כי תשא דמה שאמר הכתוב העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט הכוונה בזה לפי שמחצית השקל הוא תרומה א' מחמשים נגד דם הנפש שיש באדם ומשקלו כ"ה סלעין כמבואר היטיב בפרשה הנז' וא"כ הוי אמינא דרשאי אדם להוסיף על מחצית השקל וליתן יותר כמדת עין יפה שהוא אחד מארבעים לכך בא הציווי העשיר לא ירבה וגו' דלענין השקלים צריך דוקא ליתן כמדת הבינוני שהוא תורם אחד מחמשים ובפרשה הנ"ל נתבאר היטיב ענין זה בסיד יע"ש:

והשתא אתי שפיר דהכי קאמר לי' הקב"ה בשלמא אי לא הוי מת משה דהיתה נתמלאת בקשתו א"כ משום דשנותיו היו כנגד התורם במדת יפה הוי אמינא דיכול לתרום כמה שירצה אפי' במדה רעה לפי זה יש לומר דחשבונו של המן הי' מכוון שנתן עשרת אלפי ככרי כסף כנגד השקלים של ישראל על חשבון התורם בעין רעה אחד מששים אף שחסר מהם הקלבון וכ"ה אלף כמו שהקדמנו לעיל מ"מ אי חשבינן כמי שתורם בעין רעה הוי החשבון מכוון אבל עכשיו שמת משה ולא נתמלא בקשתו א"כ על כרחיך מוכח דהתרומה צריך שיהי' דוקא אחד מחמשים ואפילו בעין יפה לא יתרום כדפרישית לעיל בפסוק העשיר לא ירבה וא"כ ק"ו שאין השקלים כמדת התורם בעין רעה וא"כ חסר מן חשבונו של המן כ"ה אלפים נגד הקלבונות ועוד כ"ה אלפים שהיו ישראל עם הלוים עודפים על ת"ר אלף והרי הם חמשים אלף לכך יתלו את המן על העץ גבוה חמשים אמה נגד חמשים אלף שחסר מחשבונו ודוק ישמע חכם ויוסיף לקח:

סליק מגילת אסתר

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם